

Mirosław Bieniecki, Ignacy Józwiak, Mikołaj Pawlak

Imigranci z Ukrainy na polskim rynku pracy i na rynkach pracy wybranych państw Unii Europejskiej. Analiza materiałów źródłowych

Wstęp

W Polsce, gdzie udział imigrantów z krajów trzecich w społeczeństwie jest nieznaczny w porównaniu z innymi państwami Unii Europejskiej, przyglądanie się uwarunkowaniom integracji jest zadaniem dość trudnym. Imigranci żyją w rozproszeniu i uchwycenie większej ich grupy zawsze napotyka trudności metodologiczne. Z tego powodu w niniejszym opracowaniu skupiono się na największej, według wszystkich statystyk, grupie imigrantów – na obywatelach Ukrainy. Ukraińcy wydają się doskonałym przykładem obywateli państwa nienależącego do Unii Europejskiej, których strategie odnajdywania się na polskim rynku pracy mogą posłużyć za wzór do opracowania założeń polityki migracyjnej i integracyjnej innych cudzoziemców.

Podjęta tutaj analiza stanowiła punkt wyjścia dalszych badań, które przeprowadzono w ramach projektu „Strategie przetrwania. Integracja imigrantów na polskim rynku pracy”.

W niniejszym rozdziale omówiono następujące zagadnienia: dostępne statystyki dotyczące migracji z Ukrainy i zatrudniania obywateli tego kraju na tle statystyk dotyczących obywateli innych państw pracujących w Polsce, publikacje poświęcone migracjom pracowniczym z Ukrainy, nastawienie Polaków do imigrantów z Ukrainy, ich „zasoby integracyjne”, sytuacja migrantów z Ukrainy w innych państwach Unii Europejskiej.

Zjawisko migracji z Ukrainy

Chociaż mieszkańcy Polski i dawnego Związku Radzieckiego (w tym Ukrainy) już od końca lat siedemdziesiątych XX wieku korzystali z ułatwień ruchu bezwizowego, to dopiero od lat dziewięćdziesiątych możemy mówić o zintensyfikowanych i dość jednostronnych polsko-ukraińskich wizytach. Do tego czasu wzajemne kontakty ograniczały się do niewielkiej skali wymiany specjalistów i nieoficjalnych wyjazdów na drobny handel towarami niedostępnymi po drugiej stronie granicy. Rozpad Związku Radzieckiego oraz następujący po nim brak stabilności gospodarczej i politycznej – w połączeniu z mniej restrykcyjną polityką paszportową – spowodowały falę przyjazdów z nowo powstających krajów, wśród których pierwsze miejsce zajmowała Ukraina¹. Charakterystycznym zaś elementem wielu polskich miast stały się bazy, na których znaczną część handlujących stanowili właśnie Ukraińcy, handlujący sprzętem AGD, przedmiotami codziennego użytku, żywnością². Pojawili się także nielegalnie zatrudniani pracownicy – głównie budowlańcy i pomoce domowe. Lata dziewięćdziesiąte to również początek trwającego do dziś procederu „mrówkarstwa” – przemytu alkoholu i papierosów na niewielką skalę. Celem podobnych wyjazdów oprócz Polski były również Czechy, Słowacja i Węgry, później także Litwa i Łotwa. Nieco inny charakter miały wyjazdy do Niemiec, Jugosławii, z kolei w ostatnich latach – do Włoch, Portugalii i Grecji.

Dziś Polska jest przede wszystkim celem dla dziesiątków tysięcy obywateli Ukrainy wykonujących prace sezonowe w rolnictwie i sadownictwie, najczęściej przy zbiorach „owoców miękkich” (truskawki, maliny) oraz jabłek i gruszek. Inne „ukrainizowane” sektory to mniej związane z konkretnym przedziałem czasowym budownictwo i pomoc domowa. Ukraińcy stanowią także najliczniejszą grupę wśród wysoko wykwalifikowanych pracowników otrzymujących w Polsce zezwolenie na zatrudnienie.

Zjawiska te nie pozostają bez wpływu na sytuację demograficzną Ukrainy. Różne statystyki dotyczące liczby obywateli tego kraju przebywających na stałe lub okresowo za granicą podają wartości od 2,5 do 7 milionów wyjeź-

---

¹ W potocznym ujęciu przybysze z byłego Związku Radzieckiego byli określani jako Rosjanie, częściej zaś jako „Ruscy”. Podobnie uproszczony obraz przekazywały na początku także polskie media. Istnienie szarej strefy (nielegalne zatrudnienie, kontrabanda, drobna przestępczość) utrwaliło w latach dziewięćdziesiątych XX wieku obraz niechcianych i niebezpiecznych przybyszów zza wschodniej granicy. Por. K. Iglicka, K. Gmaj, *Undocumented Migration. Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe. Country Report: Poland, November 2008* – <http://clandestino.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/02/poland.pdf> [dostęp: 22 czerwca 2010 roku].

² *Ibidem*; P. Kaźmierkiewicz, *Migration Trends into, through and from Ukraine*, Kyiv 2008.

działających, a ukraińskie wsie i małe miasteczka „starzeją się” i „pustoszeją”³. Dość wspomnieć, że Ukrainę charakteryzuje nie tylko ujemny przyrost naturalny, ale także negatywny bilans migracji⁴. Głównym czynnikiem skłaniającym obywateli Ukrainy do emigracji zarobkowej jest wyjątkowo niestabilna sytuacja gospodarcza. Składa się na nią upadek przemysłu (między innymi rozwiniętej niegdyś branży zbrojeniowej)⁵ i znaczne różnice w płacach między Ukrainą a krajami przyjmującymi⁶, do czego dochodzi niestabilność zatrudnienia i dochodów, nieregularność w wypłacaniu pensji, co często prowadzi do sytuacji, w której zatrudnienie nie daje poczucia pewności i stabilności. Wyjazd za granicę, chociaż nie zawsze niesie za sobą perspektywę szybkiego wzbogacenia się, oznacza osiągnięcie regularnych i możliwych do przewidzenia dochodów⁷. Kurs na emigrację zarobkową utrzymał się również w okresie pozytywnej koniunktury gospodarczej⁸, obecnie trudno jednak stwierdzić jednoznacznie, jaka tendencja będzie przeważać w okresie gospodarczej stagnacji.

W tym miejscu warto przypomnieć, że w ciągu ostatnich kilku lat nastąpiło znaczne złagodzenie dostępu do polskiego rynku pracy dla cudzoziemców, szczególnie dla obywateli Ukrainy, Białorusi, Rosji i Mołdawii, którzy na podstawie oświadczenia pracodawcy o zamiarze ich zatrudnienia mogą uzyskać wizę z prawem do pracy i pracować w Polsce do 180 dni w roku bez konieczności ubiegania się o zezwolenie na pracę. Jeśli chodzi o same zezwolenia na wykonywanie pracy, to przede wszystkim została zlikwidowana tak zwana dwuetapowość procedury. Na skutek zmian wielu przepisów⁹, od 1 lutego 2009 roku pracodawcy nie muszą się już ubiegać o wydanie przyrze-

³ Y. Palynskiy, *Undocumented Migration. Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe. Country Report: Ukraine*, s. 2–3 – <http://clandestino.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/02/ukraine.pdf> [dostęp: 24 czerwca 2010 roku]; *Labour Migration Assessment for the WNIS region*, International Organization for Migration, IOM Mission in Ukraine, Kyiv 2007, s. 11.

⁴ Y. Palynskiy, *Undocumented Migration. Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe. Country Report: Ukraine*, *op. cit.*, s. 24.

⁵ *Ibidem*, s. 3.

⁶ P. Kaźmierkiewicz, *Migration Trends into, through and from Ukraine*, *op. cit.*, s. 15.

⁷ *Ibidem*, s. 18.

⁸ *Labour Migration Assessment for the WNIS region*, *op. cit.*, s. 7–8; Y. Palynskiy, *Undocumented Migration. Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe. Country Report: Ukraine*, *op. cit.*; *Zovnishnia trudova migracija naselenia Ukrainy*, Kyiv 2008.

⁹ Istotna jest tutaj przede wszystkim ustawa z dnia 18 grudnia 2008 roku o zmianie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 r., Nr 6, poz. 33), ponadto ważne są rozporządzenia ministra pracy i polityki społecznej – z dnia 29 stycznia 2009 roku w sprawie określenia przypadków, w których zezwolenie na pracę cudzoziemca jest wydawane bez względu na szczególne warunki wydawania zezwoleń na pracę cudzoziemców (Dz.U. z 2009 r., Nr 16, poz. 85), i z dnia 1 lutego 2009 roku w sprawie wydawania zezwolenia na pracę cudzoziemca (Dz.U. z 2009 r., Nr 16, poz. 33).

czenia, ale od razu o zezwolenie na zatrudnienie. W istotnym stopniu ograniczono również liczbę dokumentów, które muszą przedstawić, i zrezygnowano (w wielu wypadkach) z obowiązkowego dotychczas testu rynku pracy.

Dodatkową grupą obywateli ukraińskich na polskim rynku pracy są posiadacze Karty Polaka, którzy mogą podejmować pracę na warunkach zbliżonych do obywateli i osób ze stałym pobytem¹⁰. Ustawa o Karcie Polaka została przyjęta po długich dyskusjach w 2007 roku i otwiera dla części obywateli zachodniej Ukrainy dodatkową możliwość dostępu do polskiego rynku pracy¹¹.

Dane statystyczne

Ukraińcy stanowią największą i najważniejszą dla polskiej gospodarki grupę imigrantów. Oficjalnie w Polsce pracuje ich blisko 100 tysięcy rocznie¹², ale według szacunkowych ocen liczba pracowników z Ukrainy jest jeszcze wyższa. Statystyki dotyczące migrantów zarobkowych w Polsce pochodzą z kilku źródeł, które obejmują odmienne aspekty migracji, co sprawia, że nie są one zgodne.

Ustalenie dokładnej liczby osób wykonujących pracę w Polsce utrudnia brak jednolitych statystyk uwzględniających obywatelstwo poszczególnych osób ubiegających się o tymczasowe zatrudnienie w danych branżach (brak ujednoczonych kategorii w statystykach różnych instytucji zajmujących się cudzoziemcami w Polsce – Straży Granicznej, Państwowej Inspekcji Pracy, urzędów wojewódzkich). Dodatkowo problematyczne jest to, że osoby przyjeżdżające do Polski często podejmują zatrudnienie u więcej niż jednego pracodawcy, dla każdego uzyskując osobne zezwolenie. Stąd liczba zezwoleń może nawet kilkakrotnie przekraczać rzeczywistą liczbę pracowników – jest to szczególnie widoczne w wypadku pracowników sezonowych.

Zezwolenia na pobyt

Według danych Urzędu do spraw Cudzoziemców, 31 grudnia 2008 roku w Polsce mieszkało 77 766 osób posiadających różnego rodzaju ważne karty pobytu. Karty pobytu są wydawane na podstawie następujących zezwoleń: osiedlenie się, zamieszkanie na czas oznaczony, pobyt rezydenta długoter-

---

¹⁰ Także w tym wypadku niełatwo przedstawić dokładne statystyki, gdyż uprawnienia na rynku pracy nie stanowią głównego aspektu tego dokumentu, trudno również ustalić, ilu posiadaczy Karty Polaka jest zainteresowanych podjęciem zatrudnienia w Polsce.

¹¹ J. Jagielski, D. Pudzianowska, *Ustawa o Karcie Polaka. Komentarz*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2008.

¹² Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz Urzędu do spraw Cudzoziemców.

minowego Wspólnot Europejskich, status uchodźcy, ochrona uzupełniająca, pobyt tolerowany.

Tabela 1. Osoby posiadające 31 grudnia 2008 roku kartę pobytu – według obywatelstwa

Obywatelstwo	Liczba osób
Ukraina	22 801
Rosja	9720
Wietnam	7206
Białoruś	6984
Armenia	3258
Stany Zjednoczone Ameryki	1931
Chiny	1567
Indie	1530
Turcja	1439
Korea Południowa	1119
Inne (obywatele pozostałych państw świata)	20 211
Ogółem	77 766

Źródło: Dane Urzędu do spraw Cudzoziemców.

Najliczniejszą grupę stanowią obywatele Ukrainy – łącznie blisko 30% wszystkich osób posiadających ważne karty pobytu. Następna w kolejności jest grupa obywateli Rosji, należy jednak w tym wypadku zaznaczyć, że 3121 osób z tej grupy (czyli blisko jedna trzecia) posiada karty pobytu związane z różnego rodzaju ochroną udzielaną przez Polskę (status uchodźcy, pobyt tolerowany, ochrona uzupełniająca). Są to przede wszystkim osoby narodowości czeczeńskiej.

W wypadku Ukraińców nieco więcej niż połowa z nich posiada zgodę na osiedlenie (12 383 osoby), z kolei w wypadku Białorusi, Wietnamu czy Armenii odsetek ten wynosi około dwóch trzecich. Jeśli chodzi o kraje przysyłające do Polski tak zwanych *ekspatów* (na przykład Stany Zjednoczone czy Korea Południowa), to zdecydowanie dominują zgody na zamieszkanie na czas oznaczony.

Zezwolenia na pracę

W ostatnich latach największą liczbę migrantów zarobkowych w Polsce stanowią obywatele Ukrainy, Białorusi i Wietnamu. W 2008 roku wydano 18 022 zezwolenia na pracę, najwięcej przedstawicielom następujących narodowości: Ukraińcom, Chińczykom (nie wliczając obywateli Tajwanu), Białorusinom, Mołdawianom i Wietnamczykom. Należy odnotować pojawienie się dużej liczby pracowników z Chin, którzy stali się drugą grupą cudzoziemców

pod względem wydanej liczby zezwoleń na zatrudnienie. Warto ponadto wskazać wzrost liczby obywateli Mołdawii, którzy otrzymują w Polsce zezwolenia na pracę i przekroczyli liczbowo grupę obywateli Wietnamu. Co prawda jest to stosunkowo nieliczna grupa, ale notuje się silną dynamikę jej wzrostu, poza tym 1 lutego 2009 roku została ona objęta regulacjami o możliwości pracy sezonowej bez zezwolenia. Wyraźnie zwiększa się również ostatnio liczba pojawiających się w Polsce w celach zarobkowych obywateli Chin.

Należy podkreślić, że statystyki dotyczące osób zatrudnionych na podstawie zezwoleń są wyjątkowo niskie w porównaniu z rzeczywistością. Zwłaszcza w obrębie grupy ukraińskiej i wietnamskiej większość osób pracuje w Polsce nielegalnie.

Tabela 2. Zezwolenia na pracę dla obywateli Białorusi, Chin, Mołdawii, Ukrainy i Wietnamu w latach 2004–2008

Rok	Białoruś	Mołdawia	Ukraina	Chiny	Wietnam	Ogółem
2004	664	110	2588	256	1063	12 381
2005	610	139	2697	240	1067	10 304
2006	701	414	3275	405	999	10 754
2007	855	971	3851	800	1064	12 153
2008	1325	1218	5400	2040	1200	18 022

Źródło: Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej; E. Kępińska, *Recent Trends in International Migration. The 2007 SOPEMI Report*, CMR Working Papers 29/87, Warszawa 2007.

W tabeli 2 przedstawiono liczbę wydanych w 2008 roku zezwoleń na pracę dla obywateli pięciu najliczniej reprezentowanych państw. Analizując zbiorcze zestawienia wydanych zezwoleń, należy zwrócić uwagę, że ich spadek w 2005 roku w porównaniu z 2004 rokiem wynikał przede wszystkim ze zniesienia konieczności ubiegania się o zezwolenie obywateli wielu państw Unii Europejskiej, które było związane z wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku. Ostatecznie jednak dopiero w 2007 roku zniesiono konieczność ubiegania się o zezwolenie na pracę dla obywateli wszystkich państw Unii Europejskiej – wcześniej była stosowana zasada wzajemności i o zezwolenie musieli ubiegać się obywatele tych krajów, które nie otworzyły swojego rynku pracy dla Polaków.

Po blisko dwukrotnym wzroście wydanych zezwoleń na pracę dla Mołdawian w 2007 roku – w porównaniu z 2006 rokiem, w 2008 roku był widoczny dalszy wzrost (o 25,4%) zezwoleń wydanych dla tej kategorii narodowej. Także obywatelom Białorusi w 2008 roku przyznano o 55% więcej zezwoleń na pracę niż w 2007 roku. Jediną grupą w gronie najliczniejszych narodowości, w wypadku której nie notujemy tak dynamicznego przyrostu liczby wydanych zezwoleń, jest grupa wietnamska, tracąca drugie miejsce pod

względem liczby wydanych zezwoleń, uzyskując w 2008 roku najmniej zezwoleń (1200) spośród pięciu analizowanych grup.

Analizując powyższe tendencje, należy podkreślić znaczny wzrost liczby wydanych zezwoleń w 2008 roku w porównaniu z 2007 rokiem. W 2008 roku wydano o blisko 50% zezwoleń więcej niż rok wcześniej. O 40,2% zwiększyła się liczba zezwoleń wydanych obywatelom Ukrainy, z kolei liczba pozwoleń dla obywateli Chin była ponad pięciokrotnie wyższa niż w 2007 roku.

Aż 7760 (43,1% ogółu) zezwoleń wydano w województwie mazowieckim. Następne w kolejności – według liczby wydanych zezwoleń – były województwa: wielkopolskie (1157), dolnośląskie (1139), lubuskie (1102) i pomorskie (1067). Najmniej zezwoleń wydano w województwach warmińsko-mazurskim (195) i świętokrzyskim (182). Warto także odnotować, że kobiety stanowiły jedynie 24,3% osób, którym w 2008 roku wydano zezwolenia na pracę.

Poszczególne grupy narodowe w różny sposób lokują się na rynku pracy. W tabeli 3 przedstawiono rozmieszczenie pracowników z pięciu państw, których obywatele najliczniej uzyskują w Polsce zezwolenia na pracę, w poszczególnych sekcjach rynku pracy.

Tabela 3. Zezwolenia na pracę według sekcji Polskiej Klasyfikacji Działalności dla pięciu najliczniejszych grup cudzoziemców w 2008 roku*

	Przetwórstwo przemysłowe	Budownictwo	Handel hurtowy i detaliczny	Hotele i restauracje	Pośrednictwo finansowe i obsługa nieruchomości	Edukacja	Ochrona zdrowia i opieka społeczna
Ogółem	31,40%	11,20%	27,50%	10,10%	15,40%	2,50%	1,90%
Ukraina	33,60%	18,00%	22,40%	3,90%	14,90%	4,00%	3,30%
Chiny	33,00%	9,40%	36,50%	9,70%	10,50%	0,30%	0,70%
Białoruś	26,00%	9,80%	41,60%	1,80%	16,60%	3,00%	1,30%
Mołdawia	49,70%	19,80%	1,70%	0,40%	28,40%	0,10%	0,00%
Wietnam	0,00%	0,00%	74,50%	24,00%	1,50%	0,00%	0,00%

* – Tabela przedstawia rozmieszczenie pracowników z poszczególnych krajów w sekcjach Polskiej Klasyfikacji Działalności. Wartości sumują się do 100% w rzędach. Proporcje obejmują tylko te grupy cudzoziemców, co do których jest znana sekcja Polskiej Klasyfikacji Działalności. Źródło: Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

Według oficjalnych statystyk dotyczących zezwoleń na pracę za 2008 rok, Ukraińcy są obecni przede wszystkim w edukacji i ochronie zdrowia. W tych sektorach lokują się tylko pojedynczy Białorusini i Chińczycy. Grupa wietnamska koncentruje się głównie w handlu (74,5% zezwoleń) oraz w hotelarstwie i gastronomii – oczywiście chodzi tutaj o działalność gastronomiczną prowadzoną przez obywateli Wietnamu w Polsce. Obywatele Wietnamu

w ogóle nie uzyskali zezwoleń na pracę w sektorach przetwórstwa przemysłowego, budownictwa, edukacji i ochrony zdrowia, właściwie nieobecni są w sektorze pośrednictwa finansowego i obsługi nieruchomości (18 zezwoleń). Prawie połowa obywateli Mołdawii, którzy uzyskali w Polsce zezwolenia na pracę, otrzymała je w sektorze przetwórstwa przemysłowego. Blisko 20% Mołdawian jest zatrudnionych w budownictwie (proporcjonalnie nawet więcej niż Ukraińców). W wypadku obywateli Mołdawii zastanawia wysoki odsetek (28,4%) osób zatrudnionych w sektorze pośrednictwa finansowego i obsługi nieruchomości. Obywatele Chin otrzymują zezwolenia na pracę w wielu branżach w miarę proporcjonalnie do rozkładu ogółu zezwoleń. Najwięcej zezwoleń jest wydawanych Chińczykom na pracę w sektorze handlu detalicznego i hurtowego oraz w sektorze przetwórstwa przemysłowego.

Zatrudnieni krótkoterminowo bez konieczności zezwolenia na pracę

Liczba rejestrowanych oświadczeń o zatrudnieniu cudzoziemców na pracę krótkoterminową znacznie przewyższa liczbę wydawanych zezwoleń na pracę.

Tabela 4. Liczba zarejestrowanych oświadczeń o zamiarze powierzenia zatrudnienia krótkoterminowego

Rok	Białoruś	Ukraina	Rosja	Mołdawia	Ogółem
2007 (od 20 lipca)	1400	21 682	202	0	23 284
2008	11 998	142 960	1147	0	156 105
2009 (pierwsze półrocze)	3011	119 265	391	1316	123 983

Źródło: Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

W tabeli 4 zwraca uwagę, że około 90% pracowników krótkoterminowych to obywatele Ukrainy. Osoby z Rosji prawie w ogóle nie korzystają z tej możliwości zatrudnienia. Wśród osób, które uzyskały w Polsce zatrudnienie w tej formie w 2008 roku, było 46,8% kobiet, a 35,7% pracowników, na których zarejestrowano oświadczenia, było w wieku powyżej czterdziestu lat.

Z danych zawartych w tabeli 5 wynika, że możliwość podjęcia pracy krótkoterminowej w 2008 roku była wykorzystywana przede wszystkim w rolnictwie (prawie połowa zarejestrowanych oświadczeń), w mniejszym stopniu w budownictwie. Należy pamiętać, że rolnictwo było branżą, która pierwsza została otwarta na pracę krótkoterminową bez zezwolenia. Być może jest więc w takiej strukturze branż pewien efekt inercji i pracodawcy z pozostałych branż z bie-

giem czasu również będą częściej korzystać z tej formy zatrudnienia. Jednocześnie to przede wszystkim rolnictwo i budownictwo są branżami, w których standardem jest zatrudnienie krótkoterminowe. W branżach tych najbardziej brakowało również w analizowanym okresie pracowników. Inne sektory, które narzekały na brak siły roboczej, to przemysł stoczniowy (także w nim jest praktykowane zatrudnienie krótkoterminowe, nie potrzebuje on jednak aż takiej liczby pracowników, aby wyróżniała się w statystykach) czy transport, którego specyfika wymaga zazwyczaj zatrudnienia pracowników na dłuższy czas.

Tabela 5. Pracownicy krótkoterminowi według branż lub zawodów w 2008 roku*

Branża lub zawód	Odsetek zatrudnionych
Rolnictwo i pokrewne	49,40%
Budownictwo i pokrewne	15,30%
Usługi domowe	5,30%
Handel	3,20%
Przemysł	6,50%
Transport	3,00%
Gastronomia	1,50%
Hotelarstwo (obsługa ruchu)	0,90%
Agencja pracy tymczasowej	6,80%

* – Wartości nie sumują się do 100%, gdyż nie przy każdym oświadczeniu urzędy pracy określały, w jakiej branży nastąpi zatrudnienie.

Źródło: Dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.

Ustalenia powyższe należy jednak zweryfikować, sięgając po dane, jakimi dysponuje Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej w swoich statystykach uwzględnia tylko przesyłane przez powiatowe urzędy pracy informacje na temat liczby zarejestrowanych oświadczeń o zamiarze zatrudnienia, nie liczy jednak konkretnych pracowników. Po pierwsze, obywatel Ukrainy, Białorusi, Rosji czy Mołdawii, otrzymawszy oświadczenie, wcale nie musi ostatecznie zdecydować się na wystąpienie o wizę i przyjazd do Polski. Po drugie, spora część oświadczeń pracodawców ze względów formalnych nie jest uznawana przez konsulaty za podstawę wydania wizy. Po trzecie, część pracowników krótkoterminowych podczas jednego pobytu w kraju zmienia pracodawców, ci zaś, chcąc być w zgodzie z przepisami, rejestrują im nowe oświadczenia o zamiarze zatrudnienia, dzięki którym ich wizy nie tracą ważności po zakończeniu pracy u poprzednich pracodawców. Praktyka ta dotyczy branż, w których pracownicy krótkoterminowi są zatrudniani na bardzo krótkie okresy, ale u różnych pracodawców – przykładem może być pracownik, który pracuje przy zbiorze jednego gatunku owoców u kilku pracodawców, a następnie, po zakończeniu sezonu na dany

gatunek, u kolejnych pracodawców zbiera inne gatunki owoców. W 2008 roku w polskich konsulatach wydano 108 721 wszystkich wiz w celu wykonywania pracy¹³. Nie są prowadzone szczegółowe statystyki wyróżniające rodzaje wiz, ale pracownicy ministerstwa oceniają, że wizy wydane na podstawie oświadczeń pracodawców stanowią około 90% tej liczby, czyli poniżej 100 tysięcy.

Niestety, nie są obecnie dostępne satysfakcjonujące ogólnokrajowe dane dotyczące korzystania przez pracodawców z możliwości krótkoterminowego zatrudnienia obywateli państw sąsiednich i Mołdawii bez zezwolenia po zmianie przepisów w 2009 roku. Interesujące informacje na ten temat opublikował Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie¹⁴. Zgodnie z nimi, tylko w lutym 2009 roku na terenie województwa mazowieckiego zarejestrowano 15 379 oświadczeń pracodawców o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę. Prawie wszystkie (15 150) dotyczyły obywateli Ukrainy, a tylko 17 – obywateli Mołdawii (należy jednak pamiętać, że był to dopiero pierwszy miesiąc, gdy obywatele tego państwa mogą na takiej podstawie podejmować pracę w Polsce). Zatrudnienie w rolnictwie obejmowało 12 749 oświadczeń – stanowi to ponad 80% oświadczeń. Co charakterystyczne, dominowały oświadczenia składane w powiatowych urzędach pracy powiatów płońskiego i grójeckiego, a dopiero następnie w mieście stołecznym Warszawie. Większość z nich dotyczyła kobiet (55,4%) i, co równie interesujące, stosunkowo dużo było wśród nich osób powyżej czterdziestego roku życia (34,7%)¹⁵.

Należy również w tym miejscu zaznaczyć, że istnieje duże prawdopodobieństwo, że uzyskiwane oświadczenia pracodawców są wykorzystywane często jako podstawa legalizacji pobytu w Polsce w celu podjęcia pracy u innego pracodawcy. Trudno obecnie oszacować, jak duża część oświadczeń jest wykorzystywana w ten sposób, ale istnieją wstępne informacje świadczące o tym, że zdążył się nawet rozwinąć rynek oświadczeń. Pracodawcy (często fikcyjni) wystawiają oświadczenia w zamian za wynagrodzenie. W tym sensie oświadczenia stały się dla części pracowników z Ukrainy zastępnikiem wiz turystycznych, które wcześniej, gdy były łatwiej dostępne, pozwalały legalnie przebywać na terenie Polski i podjąć pracę niezarejestrowaną.

Praca nielegalna

Oszacowanie skali zjawiska nielegalnego zatrudnienia cudzoziemców w Polsce jest bardzo trudne. W opracowaniu z 2004 roku Stanisława Golinowska

¹³ Dane Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

¹⁴ *Miesięczna informacja*, Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie, Warszawa, luty 2009 roku.

¹⁵ Na powyższych statystykach trudno jednak polegać: wielu obcokrajowców może być w nich policzonych nawet kilka razy.

szacuje wielkość zatrudnienia nielegalnego obcokrajowców w Polsce na mieszczącą się w przedziale od 50 do 300 tysięcy pracowników¹⁶ – i liczby z tego przedziału są cytowane najczęściej zarówno przez innych badaczy, jak i przez media.

Przed wejściem Polski do strefy Schengen, gdy wydawanie wiz turystycznych dla obywateli krajów sąsiedzkich następowało znacznie łatwiej niż obecnie – w 2006 roku, według danych Ministerstwa Spraw Zagranicznych, wydano ponad 600 tysięcy wiz dla obywateli Ukrainy – można się spodziewać, że część z nich została wykorzystana do wjazdu do Polski w celu podjęcia na jej terenie nielegalnego zatrudnienia. Jednocześnie w tym samym roku wydano obywatelom Białorusi blisko 300 tysięcy wiz (czyli ponad dwa razy mniej), a – jak się wydaje – podejmują oni w Polsce pracę nielegalnie zdecydowanie rzadziej niż obywatele ukraińscy. Szacowanie na podstawie wydanej liczby wiz jest więc również zawodne, gdyż nie można mieć pewności, w jakim celu wizy te (w większości turystyczne) zostały później wykorzystane.

Ciekawe wnioski można wyciągnąć na podstawie danych Straży Granicznej, dotyczących liczby osób zatrzymanych za pracę bez zezwolenia lub prowadzenie działalności gospodarczej bez zezwolenia. Na przykład w 2007 roku liczba obywateli Ukrainy zatrzymanych za wykonywanie pracy bez zezwolenia lub prowadzenie działalności gospodarczej bez zezwolenia wynosiła 885 osób. Dla porównania, w tym samym czasie Straż Graniczna zatrzymała 297 obywateli Białorusi, trzynastu Wietnamczyków i trzech Mołdawian¹⁷.

Na podstawie tych danych można szacować, jakie są proporcje grup cudzoziemców wśród ogółu cudzoziemców pracujących w Polsce nielegalnie. Można tak jednak uczynić tylko przy założeniu, że Straż Graniczna zatrzymywała przedstawicieli tych grup z taką samą łatwością, co może być w tym wnioskowaniu przesłanką zawodną (na przykład ze względu na różnice w branżach, w których są zatrudnieni cudzoziemcy, pewne miejsca pracy jest łatwiej kontrolować niż inne).

Łącznie od 1 lipca 2007¹⁸ do 31 grudnia 2008 roku Państwowa Inspekcja Pracy przeprowadziła 2,6 tysiąca kontroli dotyczących legalności zatrudnienia i wykonywania pracy przez cudzoziemców¹⁹. W kontrolowanych przed-

¹⁶ *Popyt na pracę cudzoziemców. Polska i sąsiedzi*, red. S. Golinowska, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2004.

¹⁷ Na podstawie danych Straży Granicznej.

¹⁸ Od tej daty kontrola legalności zatrudnienia cudzoziemców stała się zadaniem Państwowej Inspekcji Pracy, zgodnie z ustawą z dnia 13 kwietnia 2007 roku o Państwowej Inspekcji Pracy (Dz.U. z 2007 r., Nr 89, poz. 589).

¹⁹ *Ocena funkcjonowania kontroli legalności zatrudnienia cudzoziemców w Polsce w okresie od 1 lipca 2007 r. do 31 grudnia 2008 r. na tle doświadczeń innych krajów UE, w szczególności Niemiec i Francji*, Państwowa Inspekcja Pracy, Główny Inspektorat Pracy, Warszawa, styczeń 2009 roku – <http://www.pip.gov.pl/html/pl/info/doc/99030059.pdf> [dostęp: 27 czerwca 2010 roku].

siębiorstwach pracowało około 11,4 tysiąca cudzoziemców, z czego 5,2 tysiąca stanowili obcokrajowcy, od których jest wymagane zezwolenie na pracę. W co trzecim skontrolowanym przedsiębiorstwie inspektorzy Państwowej Inspekcji Pracy stwierdzili naruszenie przepisów, a w co dziesiątym wykazali nielegalną pracę cudzoziemców. W konsekwencji kontroli ujawniono 611 cudzoziemców wykonujących pracę nielegalnie (410 z nich pracowało bez wymaganego zezwolenia).

Tabela 6. Narodowości najczęściej podejmujące pracę nielegalnie w Polsce – według Państwowej Inspekcji Pracy²⁰

Państwo	Odsetek wśród nielegalnie zatrudnionych
Ukraina	32,00%
Wietnam	9,70%
Mołdawia	9,20%
Rosja	8,00%
Chiny	6,70%
Białoruś	6,40%

Źródło: Dane Państwowej Inspekcji Pracy.

Osoby pracujące nielegalnie były zatrudnione w następujących branżach: przetwórstwo przemysłowe (25% stwierdzonych wypadków), handel i naprawy (20%), budownictwo (18%), hotele i restauracje (13%), rolnictwo i łowiectwo (9%). Oczywiście na podstawie tych danych, podobnie jak w wypadku danych o zatrzymaniach przez Straż Graniczną, nie możemy z całą pewnością szacować struktury nielegalnego zatrudnienia cudzoziemców w Polsce.

Trudno zaprzeczyć, że pewne typy przedsiębiorstw są łatwiej dostępne kontroli Państwowej Inspekcji Pracy, a w określonych zawodach łatwiej ukryć pracę nierejestrowaną. Można także przypuszczać, że pewne grupy narodowe wypracowały praktyki ukrywania nielegalnego zatrudnienia i unikania zagrożenia kontrolą²¹.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ Dane zebrane przez Państwową Inspekcję Pracy w 2009 roku wskazują prawie dwukrotnie więcej wypadków nielegalnego zatrudnienia cudzoziemców niż w analogicznym okresie 2008 roku. Raport wskazuje, że w 2009 roku pracę wykonywało nielegalnie 6,3% ogółu skontrolowanych cudzoziemców. Ujawnione wypadki nielegalnego wykonywania pracy przez cudzoziemców dotyczyły 538 obcokrajowców, z czego 262 osoby były obywatelami Ukrainy (49% ogółu wypadków), 57 osób było obywatelami Chin (11%), 38 osób – Białorusi (7%), 34 osoby były obywatelami Indii (6%). Raport Państwowej Inspekcji Pracy: *Wyniki kontroli legalności zatrudniania cudzoziemców* – <http://www.pip.gov.pl/html/pl/info/doc/99030075.pdf> [dostęp: 27 czerwca 2010 roku].

Dostępne są również dane na temat decyzji wojewodów o wydaleniu z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej – oczywiście ich podstawy mogą być różne, informacje te pozwalają jednak w pewnym stopniu ustalić, jakie są proporcje w narodowościowej strukturze nielegalnego zatrudnienia w Polsce.

Tabela 7. Liczba osób, wobec których w 2008 roku wojewodowie wydali decyzję o wydaleniu

Państwo pochodzenia wydalonych	Liczba decyzji
Ukraina	2743
Rosja	383
Wietnam	362
Białoruś	274
Mołdawia	241
Chiny	128
Mongolia	107
Armenia	103
Inne	373
Ogółem	4714

Źródło: Dane Urzędu do spraw Cudzoziemców.

Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 7, zdecydowanie najczęściej takich decyzji dotyczyło obywateli Ukrainy – 58,2% wszystkich decyzji wojewodów. Interesująca wydaje się obecność grupy mongolskiej wśród narodowości z największą liczbą decyzji o wydaleniu z Polski. Poza obywatelami Mongolii wśród osób, którym wojewodowie wydali decyzję nakazującą opuszczenie terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, przeważały osoby z krajów, z których jest obserwowana migracja pracownicza do Polski.

Przegląd publikacji poświęconych migracjom pracowniczym

Choć upłynęło blisko dwadzieścia lat od „otwarcia” granicy polsko-ukraińskiej i od momentu, kiedy pierwsi Ukraińcy zaczęli przybywać do Polski w celu podjęcia tutaj pracy, literatura na ten temat nie jest zbyt obszerna. Zebrane poniżej opracowania obejmują kilkadziesiąt publikacji wydanych w ciągu ostatnich kilkunastu lat. Jedynie część z omawianych pozycji jest poświęcona w całości imigrantom z Ukrainy. W części publikacji Ukraińcy są analizowani przede wszystkim w wymiarze drobnego handlu (najczęściej przygranicznego) i migracji wahadłowych. Najwięcej prac z zakresu migracji do Polski traktuje o imigrantach w ogóle, a Ukraińcy pojawiają się w nich, siłą rzeczy, jako największa grupa imigrancka w Polsce.

W badaniach imigrantów Ukraińcy pojawiają się najczęściej w wymiarze ekonomicznym – jako największa grupa obcokrajowców pracujących w Polsce. Niemniej jednak, oprócz dotyczących ich rozpraw doktorskich, brakuje publikacji poświęconych wyłącznie analizie tej grupy imigranckiej. W niniejszym opracowaniu prezentowane publikacje podzielono na następujące grupy: badania pogranicza i mniejszości etnicznych, publikacje opisujące dostępne statystyki i tendencje migracyjne, publikacje poświęcone obecności Ukraińców na polskim rynku pracy, publikacje opisujące Ukraińców jako formującą się nową społeczność imigrancką, publikacje podejmujące temat migracji kobiet. W ostatnim podrozdziale został zaprezentowany dorobek w tej dziedzinie Instytutu Spraw Publicznych.

Badania pogranicza i mniejszości etnicznych

Jak się wydaje, ze względu na to, że praca Ukraińców w Polsce zaczęła się na wschodnich obszarach przygranicznych Rzeczypospolitej, wiele analiz tego zjawiska podejmowano w ośrodkach naukowych zajmujących się badaniem pogranicza i mniejszości narodowych. Przykładem mogą być tutaj prace prof. Grzegorza Babińskiego z Uniwersytetu Jagiellońskiego, prof. Mariana Malikowskiego i dr. hab. Dariusza Wojakowskiego z Uniwersytetu Rzeszowskiego, prof. Sławomira Łodzińskiego z Uniwersytetu Warszawskiego czy prof. Joanny Kurczewskiej i dr. Hanny Bojar z Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. W publikacjach tych można zauważyć duży wpływ badań nad mniejszościami narodowymi. Skupiają się one na kwestiach kulturowych relacji „mniejszość – większość”, na zagadnieniach swojskości i obcości, identyfikacji narodowej i tożsamości.

Wśród projektów dotyczących sytuacji Ukraińców na polskim rynku pracy warto wspomnieć prowadzony we wschodniej Polsce pod kierownictwem prof. Joanny Kurczewskiej projekt badawczy „Polsko-ukraińskie regiony przygraniczne w perspektywie integracji Polski z Unią Europejską. Diagnozy i prognozy”, którego rezultatem była seria publikacji dotyczących sytuacji migracyjnej, postrzegania migrantów ukraińskich i ich roli w miejscowej gospodarce²².

²² M. Bieniecki, H. Bojar, J. Kurczewska, *Polish-Ukrainian Border Regions in the perspective of Polish Integration with the European Union. Diagnoses and prognoses*, Batory Foundation/PAUCI, Warszawa 2003; M. Bieniecki, *Przybysze z Ukrainy i ich praca w opinii miejscowych liderów*, [w:] *Oblicza lokalności. Tradycja i współczesność*, red. J. Kurczewska, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2004; idem, *Migrants from Ukraine in Polish Border Regions. Opinions of leaders* – http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/Ukrainian_migrant_workers_in_Polish_border_townsfinal.pdf [dostęp: 24 czerwca 2010 roku].

Publikacje opisujące statystyki i tendencje migracyjne

Wśród nielicznych opracowań na ten temat należy wspomnieć prace opisujące migracje z Ukrainy do Polski w ujęciu statystycznym, które pojawiają się najczęściej w publikacjach dotyczących całokształtu procesów migracyjnych do Polski, na przykład opublikowany w serii „Prace Migracyjne” artykuł prof. Marka Okólskiego *Najnowszy ruch wędrowniczy z Ukrainy do Polski. Charakterystyka strumieni, cech migrantów i okoliczności pobytu w Polsce*²³, w którym autor analizuje migracje ukraińskie do Polski w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku, pracę Dariusza Stoli *Mechanizmy i uwarunkowania migracji zarobkowych do Polski*²⁴ czy publikacje opisujące obcokrajowców w Polsce w ogóle, na przykład *Cudzoziemcy w Polsce* Katarzyny Głąbickiej²⁵, *Statystyka imigracji w Polsce* Marka Okólskiego²⁶, *Obraz migracji w Polsce w latach dziewięćdziesiątych* Andrzeja Chodubskiego²⁷, *Procesy migracji zagranicznych w Polsce* Stanisławy Golinowskiej i Edwarda Marka, *Cudzoziemcy na polskim rynku pracy* Ewy Domaradzkiej²⁸.

Wśród nowszych tekstów poświęconych zarówno migracjom do Polski, jak i migracjom z kraju należy wymienić między innymi raport Krystyny Iglickiej i Agnieszki Weinar *Wpływ rozszerzenia Unii Europejskiej na ruchy migracyjne na terenie Polski*²⁹, wydany w serii „Raporty i Analizy Centrum Stosunków Międzynarodowych”, który stanowi wstępną ocenę sytuacji strumieni migracyjnych do Polski i z Polski po 1 maja 2004 roku. W części poświęconej imigracji do Polski autorki analizują liczbę przekroczeń granicy – przyjazdy cudzoziemców, wnioski o status uchodźcy, zezwolenia na zamieszkanie i zezwolenia na osiedlenie się, wnioski o nadanie obywatelstwa polskiego i liczbę małżeństw mieszanych.

²³ M. Okólski, *Najnowszy ruch wędrowniczy z Ukrainy do Polski. Charakterystyka strumieni, cech migrantów i okoliczności pobytu w Polsce*, Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Working Papers, „Migration Series”, t. 14, Warszawa 1997.

²⁴ D. Stola, *Mechanizmy i uwarunkowania migracji zarobkowych do Polski*, CMR Working Papers 11, Warszawa 1997.

²⁵ K. Głąbicka, *Cudzoziemcy w Polsce*, „Studia Europejskie” 1998, t. 4; K. Szymańska, *Cudzoziemcy w Polsce. Zarys problematyki*, [w:] *Dylematy tożsamości europejskich pod koniec drugiego tysiąclecia*, red. J. Mucha, W. Olszewski, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1997.

²⁶ M. Okólski, *Statystyka imigracji w Polsce*, „Prace Migracyjne Instytutu Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego”, nr 2, Warszawa 1997.

²⁷ A. Chodubski, *Obraz migracji w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*, [w:] *Imigranci i społeczeństwa przyjmujące: adaptacja?, integracja?, transformacja?*, „Migracje i Społeczeństwo”, t. 5, Warszawa 2000.

²⁸ E. Domaradzka, *Cudzoziemcy na polskim rynku pracy*, „Polityka Społeczna” 2000, nr 5–6.

²⁹ K. Iglicka, A. Weinar, *Wpływ rozszerzenia Unii Europejskiej na ruchy migracyjne na terenie Polski*, „Raporty i Analizy Centrum Stosunków Międzynarodowych” 2005, t. 7.

Za najbardziej aktualną można uznać pracę Pawła Kaczmarczyka, Renaty Stefańskiej i Joanny Turowicz *Cudzoziemcy w Polsce*³⁰. Autorzy podkreślają w niej, że Polska wciąż nie jest postrzegana jako atrakcyjny punkt docelowy dla migrantów, co powoduje, że zjawisko imigracji osiąga niewielką skalę i nie stanowi problemu tak poważnego, jak w niektórych krajach Europy Zachodniej (na przykład we Francji czy w Niemczech). Jednocześnie jednak przestrzegają, że wraz z rozwojem gospodarczym i społecznym w wielu sektorach polskiej gospodarki wystąpią deficyty siły roboczej, które być może będą kompensowane imigracją.

Kolejną pozycją z bogatego dorobku Ośrodka Badań nad Migracjami jest publikacja *Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczania bezrobocia* pod redakcją Pawła Kaczmarczyka i Marka Okólskiego³¹. Autorzy analizują w niej zjawisko mobilności zagranicznej Polaków, popytu na pracowników cudzoziemskich w Polsce i procesy integracji społeczno-ekonomicznej imigrantów w kraju. Integralną częścią opracowania są wnioski i rekomendacje, które – według autorów – mogą stać się przyczynkiem do dyskusji na temat modelu i instrumentów polityki migracyjnej Polski.

W ramach tego samego projektu powstała także publikacja *Czy polska gospodarka potrzebuje cudzoziemców?* pod redakcją Izabeli Grabowskiej-Lusińskiej i Anny Żylicz, w której autorki – obok zestawienia dostępnych statystyk – proponują koncepcje badania popytu na pracę cudzoziemców, analizują uwarunkowania i strukturę tego popytu, proponują system monitorowania zatrudnienia cudzoziemców i zapotrzebowania na ich pracę oraz wskazują nowe rozwiązania dla polityki migracyjnej.

Podstawą większości powyższych opracowań są dane pochodzące ze źródeł Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Urzędu do spraw Cudzoziemców (wcześniej Urzędu do spraw Repatriacji i Cudzoziemców), Głównego Urzędu Statystycznego, urzędów wojewódzkich oraz corocznych raportów „Tendencje w migracji międzynarodowej” SOPEMI, wydawanych przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju w ramach analizy kierunków zmian w migracjach i polityce migracyjnej państw zrzeszonych w tej organizacji.

³⁰ Publikacja ta powstała na podstawie rozdziału *Wybrane grupy imigrantów a polski rynek pracy* autorstwa Agnieszki Fihel i Renaty Stefańskiej z raportu *Współczesne procesy migracyjne w Polsce a aktywność organizacji pozarządowych w obszarach powiązanych z rynkiem pracy*, red. P. Kaczmarczyk, J. Tyrowicz, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008.

³¹ *Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczania bezrobocia*, red. P. Kaczmarczyk, M. Okólski, Ośrodek Badań nad Migracjami, Warszawa 2008.

Ukraińcy na polskim rynku pracy

Inną grupą publikacji dotyczących obecności Ukraińców w Polsce są analizy poświęcone obcokrajowcom na polskim rynku pracy. Przykładem może być raport Joanny Korczyńskiej i Macieja Duszczyka *Zapotrzebowanie na pracę obcokrajowców w Polsce – próba analizy i wniosków dla polityki migracyjnej. Streszczenie*³², raport Aleksandry Grzymały-Kazłowskiej *Wpływ migracji zagranicznych w Warszawie na sytuację na stołecznym rynku pracy*³³ czy książka pod redakcją Stanisławy Golinowskiej *Popyt na pracę cudzoziemców. Polska i sąsiedzi*³⁴.

Publikacje te pokazują polski rynek pracy, na którym funkcjonują migranci z Ukrainy, w świetle dostępnych statystyk i szacunków pracy nierejestrowanej, próbując na ich podstawie określić zarówno rzeczywiste zapotrzebowanie na pracę imigrantów w Polsce (lub w ujęciu regionalnym), jak i przewidywane skutki zmian liczby obcokrajowców na tym rynku. Poza analizą obecnej sytuacji autorzy wspomnianych publikacji postulują wypracowanie bardziej efektywnego systemu zarządzania migracjami pracowniczymi w Polsce.

Książka prof. Stanisławy Golinowskiej przedstawia przeprowadzone badania, opisuje ich wyniki i rozważa możliwe warianty polityki wobec zatrudniania cudzoziemców. Poza prezentacją podstawowych teorii z zakresu migracji, przedsiębiorstwa i gospodarstwa domowego, publikacja opisuje tendencje ilościowe w kształtowaniu się zjawiska zatrudniania cudzoziemców w wybranych państwach Unii Europejskiej, z uwzględnieniem popytu na pracę obcokrajowców w najbardziej popularnych wśród imigrantów sektorach gospodarki – budownictwie i rolnictwie, prawne ramy zatrudniania cudzoziemców w wybranych krajach Europy Środkowo-Wschodniej i analizę tych zjawisk w Polsce. Analiza ta uwzględnia zarówno oficjalne informacje o zezwoleniach na pracę, jak i wyniki badań empirycznych dotyczących zatrudniania cudzoziemców w przedsiębiorstwach i gospodarstwach domowych oraz badań pośrednictwa pracy. Dzięki takiemu podejściu autorzy wspomnianej publikacji podejmują się także analizy zatrudniania obcokrajowców bez zezwoleń na pracę. Książka kończy się oceną procesu imigracji zarobkowej oraz wnioskami i rekomendacjami na temat kształtu polityki imigracyjnej.

³² J. Korczyńska, M. Duszczyk, *Zapotrzebowanie na pracę obcokrajowców w Polsce – próba analizy i wniosków dla polityki migracyjnej. Streszczenie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005.

³³ A. Grzymała-Kazłowska, K. Iglicka, E. Jaźwińska-Motyłska, P. Kaczmarczyk, E. Kępińska, M. Okólski, *Wpływ migracji zagranicznych w Warszawie na sytuację na stołecznym rynku pracy*, „Prace Migracyjne Instytutu Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego”, nr 44, Warszawa 2002.

³⁴ *Popyt na pracę cudzoziemców. Polska i sąsiedzi, op. cit.*

W wymiarze analizy funkcjonowania imigrantów ukraińskich na polskim rynku pracy istotne są publikacje Rusłana Antoniewskiego: *Przyczynek do badań nad nieformalnym rynkiem pracy cudzoziemców. Funkcjonowanie „giełdy pracy” w jednej z podwarszawskich miejscowości*³⁵, *Imigranci o nieuregulowanym statusie: społeczne i ekonomiczne aspekty funkcjonowania w Polsce* (wspólnie z Izabelą Koryś)³⁶ oraz najnowsze całościowe opracowanie zagadnienia ukraińskich migracji zarobkowych do Polski – praca doktorska Rusłana Antoniewskiego *Migracje zarobkowe z Ukrainy do Polski po 1989 r.*, obroniona w Ośrodku Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego.

Interesującym przykładem publikacji opisujących pracę imigrantów z Ukrainy w ujęciu regionalnym jest raport pod redakcją Pawła Kaczmarczyka *Migracje zagraniczne a procesy rynku pracy – przypadek Lubelszczyzny*³⁷. Publikacja ta powstała w rezultacie badań gospodarstw domowych, pracodawców oraz studiujących i pracujących w Lublinie obywateli Ukrainy i Białorusi, prowadzonych na terenie tego miasta. Jak piszą jej autorzy, taki dobór próby badawczej pozwolił skoncentrować się na czterech wzajemnie powiązanych elementach. Pierwszym z nich była skala, dynamika i struktura współczesnych migracji z Lubelszczyzny. Badacze podjęli się udzielenia odpowiedzi na pytanie o to, jakie są skutki mobilności zagranicznej dla migrantów, ich rodzin i społeczności lokalnych. Drugim aspektem była wielkość i cechy strukturalne napływu imigrantów, szczególnie zaś problematyka integracji ekonomicznej cudzoziemców w Lublinie i okolicach. Z elementem tym wiążą się dwa kolejne zagadnienia: gotowość do zatrudniania cudzoziemców w Polsce i skala popytu na pracę obywateli krajów ościennych na polskim rynku pracy. Ostatnia część omawianej publikacji stanowi analizę specyficznej grupy imigranckiej, jaką są studenci zagraniczni.

Ukraińcy jako społeczność imigrancka

Do rzadkości należą publikacje dotyczące integracji imigrantów z Ukrainy w Polsce i tworzenia się społeczności imigranckich złożonych z przybyszów z tego kraju. Wyjątkiem jest w tym zakresie książka Agaty Górny, Aleksandry Grzymały-Kazłowskiej, Ewy Kępińskiej, Agnieszki Fihel i Anety Piekut *Od zbiorowości do społeczności: rola migrantów osiedleńczych w tworzeniu się*

³⁵ R. Antoniewski, *Przyczynek do badań nad nieformalnym rynkiem pracy cudzoziemców. Funkcjonowanie „giełdy pracy” w jednej z podwarszawskich miejscowości*, Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Working Papers, Warszawa 1997.

³⁶ R. Antoniewski, I. Koryś, *Imigranci o nieuregulowanym statusie: społeczne i ekonomiczne aspekty funkcjonowania w Polsce*, „Prace Migracyjne Instytutu Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego”, nr 47, Warszawa 2002.

³⁷ *Migracje zagraniczne a procesy rynku pracy – przypadek Lubelszczyzny*, red. P. Kaczmarczyk, Ośrodek Badań nad Migracjami, Warszawa–Lublin 2008.

*społeczności migranckich w Polsce*³⁸. Praca ta przedstawia imigrację do Polski na przykładzie dwóch grup imigranckich osiadłych w województwie mazowieckim – wietnamskiej i ukraińskiej. Autorki porównały wzory funkcjonowania tych dwóch grup w polskim społeczeństwie, ich strategie adaptacyjne oraz funkcjonowanie i sytuację na rynku pracy.

Z zaprezentowanych w przywołanej publikacji wyników badań wynika, że Ukraińcy i Wietnamczycy przyjmują dwie odmienne strategie adaptacyjne. Wietnamczycy wybierają strategię integracyjną – starają się nawiązywać kontakty ze społeczeństwem polskim przy zachowaniu własnej kultury i tożsamości, Ukraińcy zaś częściej przyjmują strategię asymilacyjną, polegającą na przyswojeniu kultury polskiej i ograniczonych kontaktach z innymi ukraińskimi imigrantami. Różnice między obiema grupami imigranckimi przejawiają się również na rynku pracy. Ukraińcy częściej pracują jako pracownicy najemni, współpracując głównie z Polakami, z kolei większość Wietnamczyków prowadzi samodzielną działalność gospodarczą, opartą w dużej mierze na więziach w ramach wspólnoty wietnamskich imigrantów. Autorki zaobserwowały różnice także w strategiach małżeńskich imigrantów z Ukrainy i Wietnamu – ci pierwsi dużo częściej wchodzi w związki małżeńskie z Polakami lub Polkami niż Wietnamczycy, którzy wybierają raczej partnerów ze swojego kraju.

O małżeństwach polsko-ukraińskich pisze także Ewa Kępińska w wydanym przez Ośrodek Badań nad Migracjami opracowaniu *Mechanizmy migracji osiedleńczych na przykładzie małżeństw polsko-ukraińskich*³⁹. Autorka analizuje statystyki dotyczące liczby zawieranych małżeństw z cudzoziemcami i – opierając się na przeprowadzonych przez siebie wywiadach – wskazuje małżeństwo jako jedną z możliwych strategii adaptacyjnych imigranta. Warto zwrócić uwagę na podkreślaną przez autorkę obserwację, że małżeństwa polsko-ukraińskie to przede wszystkim małżeństwa Polaków z Ukrainkami. Wynika to przede wszystkim z tego, że samotne kobiety, często z dziećmi na utrzymaniu, decydują się na małżeństwo z Polakiem i zamieszkanie w Polsce z braku stabilizacji polityczno-ekonomicznej w kraju transformacji ustrojowej, jakim jest Ukraina, oraz z powodu ogólnego dążenia kobiet do poszukiwania lepszego życia⁴⁰.

³⁸ *Od zbiorowości do społeczności: rola migrantów osiedleńczych w tworzeniu się społeczności migranckich w Polsce*, red. A. Górny, A. Grzymała-Kazłowska, E. Kępińska, A. Fihel, A. Piekut, CMR Working Papers 27/85, Warszawa 2007. Por. A. Grzymała-Kazłowska, A. Piekut, *Czy mamy już w Polsce małą Ukrainę i polskie Viettown? Społeczno-przestrzenne wzory zamieszkiwania imigrantów w metropolii warszawskiej*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, t. 4.

³⁹ E. Kępińska, *Mechanizmy migracji osiedleńczych na przykładzie małżeństw polsko-ukraińskich*, „Prace Migracyjne Instytutu Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego”, nr 40, Warszawa 2001.

⁴⁰ *Ibidem*.

Ukraińcy pojawiają się także w opracowaniach poświęconych integracji cudzoziemców w Polsce w ogóle, na ogół jako przykład imigrantów dobrze integrujących się w kraju⁴¹. Podkreślana jest bliskość kulturowa Polaków i Ukraińców, brak poważnych problemów językowych w kontaktach oraz to, że Ukraińcy nie podejmują strategii separacyjnych.

Migracje kobiet

Osobnym rozdziałem w badaniach migracji ukraińskich do Polski są opracowania skupiające się na migracjach kobiet. Wśród nich warto wspomnieć pracę doktorską Marty Kindler⁴², w której omawia ona strategie radzenia sobie z ryzykiem przez Ukrainki pracujące w sektorze pomocy domowej. Autorka stara się odpowiedzieć na pytanie o to, w jakim stopniu świadomość ryzyka i sposoby radzenia sobie z nim wpływają na strategie migracyjne ukraińskich kobiet. Ryzyko jest w tej pracy omówione w ujęciu kształtowania się tożsamości imigrantek, a ich reakcje na ryzyko są przedstawiane jako decydujące w wyborze ścieżek migracyjnych.

Na temat Ukrainek na polskim rynku pracy pisze także w raporcie *Funkcjonowanie imigrantek z Ukrainy na polskim rynku pracy – sytuacja obecna i rekomendacje dla społeczeństwa przyjmującego* Weronika Kloc-Nowak⁴³. Autorka przedstawia najbardziej typowe sytuacje Ukrainek ze względu na zajmowaną przez nie pozycję ekonomiczną w Polsce (praca nielegalna, legalne zatrudnienie specjalistek, ograniczona aktywność zawodowa studentek i imigrantek osiedleńczych) i omawia (na podstawie swoich badań) najważniejsze czynniki wpływające na pozycję imigrantek na polskim rynku pracy.

Kolejną publikacją poświęconą ukraińskim imigrantkom jest praca Beaty Samoraj dotycząca cudzoziemek na polskim rynku pracy⁴⁴, będąca częścią raportu *Gotowość do podjęcia aktywności ekonomicznej wśród kobiet z terenów niskozurbanizowanych*. Raport ten, poza psychospołecznymi uwarunkowaniami gotowości ekonomicznej oraz postawami regionalnych i lokalnych podmiotów rynku pracy wobec aktywności zawodowej mieszkanek wsi,

⁴¹ *Między jednością a wielością. Integracja odmiennych grup i kategorii imigrantów w Polsce*, red. A. Grzymała-Kazłowska, Ośrodek Badań nad Migracjami, Warszawa 2008; *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, red. A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński, Ośrodek Badań nad Migracjami, Warszawa 2008.

⁴² M. Kindler, *Risk and Risk Strategies of Labour Migrants. The Case of Ukrainian Domestic Workers in Poland*, European University Viadrina, Frankfurt 2008 [praca doktorska].

⁴³ W. Kloc-Nowak, *Funkcjonowanie imigrantek z Ukrainy na polskim rynku pracy – sytuacja obecna i rekomendacje dla społeczeństwa przyjmującego*, „Analizy, Reporty, Ekspertyzy Stowarzyszenia Interwencji Prawnej” 2007, t. 9.

⁴⁴ B. Samoraj, *Przedsiębiorczość kobiet na polskim rynku pracy na przykładzie cudzoziemek zatrudnionych nielegalnie w sektorze usług domowych*, Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej, Warszawa 2007.

omawia między innymi przeprowadzone w latach 2006–2007 badania imigrantek zatrudnionych jako pomoc domowa i ich pracodawców. Beata Samoraj opisała motywy podjęcia pracy w Polsce przez cudzoziemki, warunki pracy i mieszkania imigrantek, stosunki „pracownik – pracodawca”, relacje imigrantek z polskimi instytucjami. Omówiła także nieformalne pośrednictwo pracy w sektorze usług domowych, w którym wyróżniła cztery płaszczyzny: cudzoziemskich kierowców, cudzoziemki polecające się wzajemnie, pracodawców polecających sobie cudzoziemki i giełdę nielegalnej pracy.

Jedną z niewielu książek podejmujących fenomen migracji międzynarodowych kobiet – zarówno Polek pracujących za granicą, jak i imigrantek szukających pracy w Polsce – jest publikacja pod redakcją Krystyny Slany *Migracje kobiet. Perspektywa wielowymiarowa*⁴⁵. Teksty zawarte w tej książce opisują nowe, charakterystyczne wzory i cechy przebiegu migracji kobiet, ukazując wieloaspektowe wymiary tego zjawiska. Publikacja zwraca uwagę na proces feminizacji migracji, wzrostu poziomu świadomości, emancypacji i autonomizacji migrujących kobiet i na kształtowanie się rynku prac kobiecych, związanych najczęściej z sektorem usług domowych i rodzinnych, handlem, a także pracą w sektorze erotyczno-rozrywkowym, niedającym szansy na wysoką pozycję społeczną i osiągany prestiż.

Omawiana publikacja zawiera także teksty poświęcone sytuacji imigrantek w Polsce. Karolina Krzystek opisała na przykład wyniki badań integracji kobiet na polskim rynku pracy i w polskim społeczeństwie. Autorka wyróżniła sześć typów strategii integracyjnych, przedstawiając je na przykładzie swoich respondentek: podstawowa integracja ekonomiczna niezarejestrowanych imigrantek wahadłowych, legalna integracja imigrantów długoterminowych, integracja przez rynek pracy, legalizacja pobytu przez małżeństwo z Polakiem, samozatrudnienie jako strategia integracji, legalizacja pracy i pobytu przez udowodnienie polskich korzeni.

Marta Kindler opublikowała w tym zbiorze tekst poświęcony Ukrainkom pracującym w sektorze usług domowych. Zauważyła, że przez „udomowienie” pomocy domowej (traktowanie jako domownika) pracodawcy uzyskują kontrolę także nad wolnym czasem pracowniczki i w rezultacie pracuje ona więcej, otrzymując tyle samo pieniędzy. Z kolei imigrantki, czując się traktowane „jak rodzina”, chronią się przed niskim statusem społecznym. Autorka zaobserwowała również, że imigrantki, nabywając doświadczenia migracyjnego, stają się pewniejsze siebie, bardziej niezależne i uczą się negocjować warunki pracy.

W przywoływanej książce znajduje się także tekst Eweliny Łasoty, która opisuje badania ukraińskich imigrantek pracujących w polskich domach, skupiając się na wpływie migracji na zmianę ról społecznych Polek i Ukrainek.

⁴⁵ *Migracje kobiet. Perspektywa wielowymiarowa*, red. K. Slany, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.

Badania prowadzone przez Instytut Spraw Publicznych⁴⁶

Instytut Spraw Publicznych szeroko się zajmuje zjawiskiem migracji, w tym zagadnieniami związanymi z migracjami z Ukrainy. Kwestiom migracji do Polski poświęcono kilka wydań „Analiz i Opinii”, nieregularnego cyklu rekomendacji (*policy papers*) wydawanych przez Instytut Spraw Publicznych⁴⁷, a także wiele innych badań i publikacji.

Temat integracji obywateli i imigrantów, między innymi z Ukrainy, był przewodnim tematem projektu Instytutu Spraw Publicznych „The European Dilemma: Institutional Patterns and Politics of ‘Racial’ Discrimination”. W wyniku tego projektu powstał zbiór publikacji elektronicznych analizujących wybrane aspekty obecności imigrantów w Polsce, począwszy od opisu, w jakich okolicznościach pojawiają się w Polsce imigranci, przez sposoby radzenia sobie polskich instytucji z problemami migracji, aż po rekomendacje dotyczące budowy systemu instytucjonalnego przygotowanego na napływ imigrantów do Polski w przyszłości⁴⁸.

Sytuacji Ukraińców na polskim rynku pracy poświęcono także dwa projekty prowadzone w 2004 roku: „Regulacja migracji zarobkowych. Ukraińskie wyzwania na tle polskich doświadczeń” i „Migranci na polskim rynku pracy”. W ramach tych projektów autorzy podjęli się badania sytuacji imigranckich pracowników w aglomeracji warszawskiej. Wnioski z tych badań pojawiły się w kilku publikacjach opisujących podstawowe problemy, z jakimi spotykają się imigranci w Polsce, i rekomendujących zmiany w systemie zarządzania migracjami pracowniczymi do Polski⁴⁹.

---

⁴⁶ Do poniższego zestawienia włączyliśmy także opisy publikacji zespołu badawczego związanego z Instytutem Spraw Publicznych, które powstały w ramach współpracy zespołu z innymi instytucjami.

⁴⁷ Na przykład „Analizy i Opinie”, nr 81, luty 2008 roku: *Polityka migracyjna a rynek pracy – rekomendacje*; „Analizy i Opinie”, nr 75, maj 2007 roku: *Praca cudzoziemców w Polsce rozwiązaniem problemów na rynku pracy*; „Analizy i Opinie”, nr 72, marzec 2007 roku: *Jak stworzyć warunki do skutecznej integracji cudzoziemców w Polsce*; „Analizy i Opinie”, nr 38, maj 2005 roku: *Praca Ukraińców w Polsce – rekomendacje dla polityki migracyjnej*.

⁴⁸ J. Kurczewska, D. Bagińska, M. Bieniecki, H. Bojar, A. Gąsior-Niemiec, I. Koryś, P. Koryś, M. Pawlak, *The European Dilemma: Institutional Patterns and Politics of ‘Racial’ Discrimination: WP4 Institutional Discrimination*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004/2005.

⁴⁹ M. Bieniecki, H. Bojar, A. Gąsior-Niemiec, M. Pawlak, *Migranci na rynku pracy w Polsce. Wyniki badań przeprowadzonych wśród migrantów ekonomicznych i pracowników polskich*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2006; M. Bieniecki, H. Bojar, J. Frelak, A. Gąsior-Niemiec, J. Kurczewska, *Regulacja migracji zarobkowej – wyzwania dla Ukrainy w kontekście polskich doświadczeń. Raport z badań socjologicznych przeprowadzonych wśród migrantów ekonomicznych z Ukrainy w Warszawie i okolicach*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2005; J. Frelak, *Praca Ukraińców w Polsce – rekomendacje dla polityki migracyjnej*, „Analizy i Opinie”, nr 38, Warszawa 2005.

Publikacje z ostatnich lat powstały między innymi w ramach projektu „Experiment in Newcomer Integration”⁵⁰. W trakcie jego realizacji przeprowadzono badanie instytucji regulujących dostęp obcokrajowców do rynku pracy oraz samych imigrantów. Opracowania przygotowane w rezultacie tego projektu opisują zarówno system instytucjonalny, w którym poruszają się imigranci w Polsce, jak i wskazują pewne rozwiązania, które – w opinii autorów – mogłyby ten system usprawnić⁵¹.

Wśród wielu innych publikacji Instytutu Spraw Publicznych oraz związanych z nim badaczy warto przytoczyć, opisujący problemy imigrantów na polskim rynku pracy, tekst Mirosława Bienieckiego i Justyny Frelak *Non-Poles on the Polish Labour Market. Problems and Challenges. An overview of the issue of racial/ethnic discrimination in the private sector in Poland*⁵², a także opracowania Międzynarodowej Organizacji do spraw Migracji *Ukrainian Migrants on the Polish Labour Market*⁵³ i *The situation of migrants from Belarus, Moldova and Ukraine on the Labour Markets of Latvia, Lithuania, Hungary, Poland and the Slovak Republic*⁵⁴. Publikacje te całościowo opisują warunki, w jakich funkcjonują imigranci z Ukrainy w Polsce, wyzwania, przed jakimi stają, i sposoby radzenia sobie z tymi wyzwaniami. Raporty te są oparte na badaniach empirycznych prowadzonych w latach 2007–2008.

Kwestia integracji imigrantów z Ukrainy jest także dyskutowana w publikacjach poświęconych *stricte* integracji imigrantów: *Integracja czy dyskryminacja? Polskie wyzwania i dylematy u progu wielokulturowości*⁵⁵, *Integracja cudzoziemców w Polsce. Wybrane aspekty*⁵⁶ oraz *Learning to welcome. Selec-*

⁵⁰ Por. <http://www.eunewcomers.net> [dostęp: 24 czerwca 2010 roku].

⁵¹ Na przykład: M. Bieniecki, A. Cybulska, B. Roguska, *Integracja ekonomiczna i kulturowa obcokrajowców w gminie Lesznowola*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008; M. Bieniecki, M. Pawlak, *Impact of immigrants' integration on local communities: the Polish case. Synthetic Report*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008; *Wpływ imigrantów na lokalne społeczności*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008; *Impact of immigration on Italy, Hungary and Poland*, red. M. Bieniecki, E. Fracaro-Bieniecka, L. Koszeghy, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008; M. Bieniecki, M. Pawlak, *Jak stworzyć warunki do udanych inwestycji i jak zintegrować pojawiających się wraz z tymi inwestycjami imigrantów? Przykład gminy Lesznowola*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008.

⁵² M. Bieniecki, J. Frelak, *Non-Poles on the Polish Labor Market. Problems and Challenges. An overview of the issue of racial/ethnic discrimination in the private sector in Poland*, Caritas Polska, Lublin–Gliwice 2005.

⁵³ B. Bieniecki, J. Frelak, P. Kaźmierkiewicz, M. Pawlak, *Ukrainian Migrants on the Polish Labour Market*, International Organization for Migration, Kyiv 2008 [mps].

⁵⁴ P. Kaźmierkiewicz et al., *The situation of migrants from Belarus, Moldova and Ukraine on the Labour Markets of Latvia, Lithuania, Hungary, Poland and the Slovak Republic, Soderkopung/Cross-Border Cooperation Process*, Kyiv 2009.

⁵⁵ *Integracja czy dyskryminacja? Polskie wyzwania i dylematy u progu wielokulturowości*, red. K. Iglicka, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.

⁵⁶ M. Bieniecki, P. Kaźmierkiewicz, B. Smoter, *Integracja cudzoziemców w Polsce: wybrane aspekty*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.

*ted aspects of integration of migrants in Poland*⁵⁷, w których autorzy analizują formalne warunki wjazdu i zamieszkania w Polsce, przepisy dotyczące zatrudnienia i stosunku pracy, praktyczne możliwości korzystania z praw społecznych i politycznych, poddają przeglądowi i ocenie rządowe programy integracyjne oraz omawiają prawne gwarancje ochrony jednostki przed dyskryminacją.

Migracje ukraińskie to także przewodni temat kolejnych publikacji tego samego zespołu badawczego: *Migranci ekonomiczni w Polsce – praktyka funkcjonowania*⁵⁸ i *Ukrainian labour migrations to Poland*⁵⁹, opisujących zmiany sytuacji pracowników ukraińskich w Polsce, jakie zachodzą w ostatnich latach, i zawierających wynikające z analizy opisywanych sytuacji rekomendacje i proponowane rozwiązania dotyczące otwierania polskiego rynku pracy dla pracowników z Ukrainy (oraz Rosji, Białorusi i Mołdawii)⁶⁰.

Nastawienie Polaków do imigrantów z Ukrainy

Dotychczasowe badania wskazują, że Polska nie jest krajem, gdzie ksenofobiczne zachowania i wypowiedzi są ważnym elementem debaty publicznej. Nie ma także widocznych oznak wrogości czy większych protestów przeciw obecności imigrantów – incydenty skierowane przeciwko obcokrajowcom są sporadyczne i potępiane publicznie⁶¹, wiążą się raczej z brakiem wiedzy o imigrantach i ze stereotypami niż z nastrojami antyimigranckimi. Ani w życiu codziennym, ani w działalności głównych partii politycznych nie ma liczących się treści o takim charakterze. Wynika to nie tylko z małej skali imigracji, ale jest także pochodną wagi i dotkliwości innych zjawisk zdefiniowanych w Polsce jako problemy społeczne. Na przykład wysokie bezrobocie i wykluczenie społeczne, które jest udziałem wielu imigrantów w Europie Zachodniej, w Polsce dotyka przede wszystkim osoby mieszkające na tere-

⁵⁷ M. Bieniecki, P. Kaźmierkiewicz, *Learning to welcome. Selected aspects of integration of migrants in Poland*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008.

⁵⁸ M. Bieniecki, J. Frelak, *Migranci ekonomiczni w Polsce – praktyka funkcjonowania*, [w:] *Funkcjonowanie migrantów na polskim rynku pracy*, red. W. Klaus, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa 2007.

⁵⁹ M. Bieniecki, *Ukrainian labour migrations to Poland*, [w:] *Visegrad Moves*, red. M. Jelinkova, I. Cook, Multicultural Centre Prague, Warszawa 2007.

⁶⁰ M. Bieniecki, J. Frelak, *Praca cudzoziemców w Polsce rozwiązaniem problemów na rynku pracy*, „Analizy i Opinie”, nr 75, Warszawa 2007.

⁶¹ A. Grzymała-Kazłowska, M. Okólski, *Influx and Integration of Migrants in Poland in the Early XXI Century*, Working Papers 50, Institute of Social Affairs, Warsaw University, Warsaw 2003; J. Kurczewska, M. Bieniecki, H. Bojar, J. Frelak, M. Pawlak, M. Trojanowska-Strzęboszewska, *The European Dilemma: WP9 Policy Implications and Recommendations*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2006.

nach postindustrialnych i wiejskich, szczególnie zdominowanych dawniej przez skolektywizowane rolnictwo. Ponieważ sytuacja ta zmienia się bardzo wolno, można sądzić, że w najbliższej przyszłości imigracja nie będzie ważnym problemem w świadomości społecznej (może z wyjątkiem lokalnych skupisk imigrantów, jak w Wólce Kosowskiej pod Warszawą). Co więcej, dotychczasowe obserwacje pokazują, że napływ imigrantów z Ukrainy poprawił także wizerunek Ukraińców mieszkających w Polsce (mniejszości ukraińskiej). Do niedawna byli oni postrzegani bardzo często w wymiarze konfliktu etnicznego lat czterdziestych XX wieku, ale napływ pracowników z Ukrainy w dużym stopniu przyczynił się do zanikania tego stereotypu⁶².

Badania opinii publicznej przeprowadzone w latach 1992–2004 wskazywały spadek negatywnych opinii na temat obcokrajowców. Z reguły nastawienie do obcokrajowców zależy od kraju ich pochodzenia. Najbardziej lubiani są Amerykanie oraz osoby z Europy Zachodniej i Środkowej (większość ankietowanych reagowała pozytywnie na Amerykanów, Brytyjczyków, Włochów, Czechów), podczas gdy obywatele krajów postsowieckich, Romowie, Azjaci, Afrykańczycy czy Arabowie znajdują się na drugim biegunie – wzbudzają raczej negatywne emocje.

Powszechny spadek nieufności do obcokrajowców można wytłumaczyć większą mobilnością samych Polaków⁶³, stycznością z nowymi tendencjami kulturowymi i polepszeniem warunków życiowych. Jeden z obserwatorów wyjaśniał różnice w nastawieniu jako mieszankę stopnia bliskości kultury danego kraju, historii konfliktów z tym państwem i sposobu postrzegania określonej grupy etnicznej przez media⁶⁴.

Badania Centrum Badania Opinii Społecznej prowadzone w ostatnich latach wskazują także coraz większą otwartość Polaków na obecność obcokrajowców na polskim rynku pracy. Od 1992 do 2006 roku liczba tych, którzy akceptowali otwarcie wszystkich sektorów gospodarki dla obcokrajowców, zwiększyła się do 34%, podczas gdy 47% respondentów opowiedziało się za otwarciem selektywnym. Około 70% ankietowanych przyznawało, że obcokrajowcowi powinno się zaoferować pracę, jeśli żaden Polak nie byłby nią

⁶² Warto w tym wymiarze odnotować pracę Aleksandry Grzymały-Kazłowskiej *Konstruowanie „innego”. Wizerunki imigrantów w Polsce* (Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007), w której autorka analizuje mechanizmy funkcjonowania wizerunków migrantów („innych”) w mediach i w badaniach opinii społecznej.

⁶³ Według danych Głównego Urzędu Statystycznego, w 2006 roku poza granicami Polski przebywało czasowo 1,950 miliona Polaków – http://www.stat.gov.pl/gus/45_3583_PLK_HTML.htm [dostęp: 24 czerwca 2010 roku].

⁶⁴ S. Łodziński, *Acceptance, Distance and Threat: Some Issues in the Public Acceptance of Foreigners in Poland in the 1990s*, [w:] *Migration and labor markets in Poland and Ukraine*, red. K. Iglicka, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003.

zainteresowany⁶⁵. Należy również wspomnieć, że podczas gdy w 1992 roku ponad 40% badanych było przeciwnych jakiegokolwiek formie zatrudnienia obcokrajowców na polskim rynku pracy, to w 2006 roku liczba ta spadła do 10%.

Niektórzy eksperci obawiali się, że bezpośrednia konkurencja ekonomiczna doprowadzi do zmniejszenia poparcia dla polityki otwierania rynku pracy⁶⁶. Cytowane wyniki badań wskazują jednak tendencję odwrotną – poparcie jest jednakowo wysokie wśród osób, które pracują w sektorach zatrudniających znaczną liczbę obcokrajowców. Może to być związane z pozytywnym doświadczeniem z pracy z cudzoziemcami. Chęć zniesienia ograniczeń dla zatrudniania obcokrajowców jest *de facto* większa u osób, które spotkały się już z zagranicznymi pracownikami. Podczas gdy mniej niż jedna trzecia ankietowanych z ogółu społeczeństwa była za wpuszczeniem zagranicznych pracowników do wszystkich sektorów gospodarki polskiej, to w grupie tych, którzy znali obcokrajowców, pozytywnie odpowiedziała połowa ankietowanych.

Nie istnieją żadne wiarygodne statystyki dotyczące aktów rasizmu i dyskryminacji etnicznej⁶⁷. Polskie prawodawstwo zabrania instytucjom rządowym zbierania i przetwarzania danych na temat wydarzeń antysemitycznych, rasistowskich czy ksenofobicznych⁶⁸. Nieformalne statystyki prowadzone przez Departament Migracji w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych wskazują kilkanaście wykroczeń i przestępstw na tle rasowym rocznie. Dane te jednak prawdopodobnie zaniżają liczbę wystąpień o charakterze rasistowskim – sądom jest bardzo trudno stwierdzić, że taka była rzeczywista pobudka do danego zachowania, i przestępstwa wobec cudzoziemców zazwyczaj są kwalifikowane jako „zwykłe”. Wynika to między innymi z takich działań, jak wskazywana w nieformalnych rozmowach praktyka stosowana przez policję i prokuraturę, którą można nazwać „wychowawczą”. Polega ona na tym, że dość często przewinienia popełniane przez członków subkulturowych czy parapolitycznych grup nastawionych rasistowsko celowo są kwalifikowane jako „zwykłe” przestępstwa, aby odebrać możliwość swoistego gloryfikowania swoich czynów w tych środowiskach. Odbiera się im w ten sposób charakter, który popełniający takie przestępstwa, na przykład skinheadzi, chcieliby określić jako polityczny czy ideologiczny. Jest to oczywiście jedna z wielu przyczyn

⁶⁵ *Obcokrajowcy pracujący w Polsce*. Komunikat z badań, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa, październik 2006 roku.

⁶⁶ *Polacy wśród Europejczyków*, red. A. Jasińska-Kania, M. Marody, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2002.

⁶⁷ Dysponujemy jedynie statystykami prowadzonymi przez Stowarzyszenie „Nigdy Więcej”, zweryfikowanie jednak, czy przestępstwa kwalifikowane przez nie jako rasistowskie lub wynikające z dyskryminacji etnicznej są takimi w rzeczywistości, pozostaje trudne.

⁶⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku, ustawa o ochronie danych osobowych z 1997 roku, ustawa o statystyce publicznej z 1995 roku.

niedoszacowania liczby wydarzeń o charakterze rasistowskim, ale przykład ten dość dobrze oddaje ogólną tendencję do „omijania” takich przestępstw.

Integracja Ukraińców na polskim rynku pracy⁶⁹

Szczególnie istotne dla sytuacji Ukraińców na rynku pracy są sprawy związane z legalizacją pobytu i zatrudnienia. Ogólnie można je określić jako „trudności instytucjonalne”. Sytuacja Ukraińców na polskim rynku pracy jest jednak elementem większej całości i aby ją zrozumieć, należy wziąć pod uwagę nie tylko ogólną sytuację społeczno-gospodarczą Polski, ale także działanie wielu czynników psychospołecznych, kulturowych i strukturalnych. Oddziałują one bezpośrednio na strukturę rynku i uczestniczące w nim podmioty oraz funkcjonują w szerszym otoczeniu społecznym Ukraińców w Polsce. Ważne są tutaj również relacje Ukraińców z Polakami oraz władzami w różnych sferach życia społecznego.

Dostępne dane i opracowania pokazują, że bycie Ukraińcem w Polsce wiąże się w większości wypadków z doświadczaniem większego lub mniejszego szoku kulturowego, co jednak nie wyklucza możliwości różnych form integracji przedstawicieli kultury ukraińskiej z krajem nowego osiedlenia i pracy. Różne formy funkcjonowania przybyszów z Ukrainy, między innymi w miejscu pracy, w miejscu osiedlenia, w relacjach sąsiedzkich, wskazują, że ich adaptacja do zastanych w Polsce warunków społecznych i kulturalnych jest coraz większa i dotyczy coraz szerszego zakresu sytuacji społecznych. Wszystko to sprawia, że integracja przybyszów z Ukrainy, zwłaszcza przyjeżdżających do Polski z większym kapitałem kulturowym (przede wszystkim z wyższym poziomem wykształcenia) czy przebywających na emigracji dłużej, nie jest sprawą odległej przyszłości, ale już powoli staje się faktem.

Należy podkreślić, że zasięg i intensywność procesów integracji społecznej przybyszów z Ukrainy zależy od wielu czynników. Można je podzielić na dwie grupy: czynniki społeczno-kulturowe (dotyczą one stereotypów, autostereotypów, różnych kontaktów międzyludzkich, instytucji społecznych na różnych poziomach agregacji społecznej) i czynniki polityczne – szeroko rozumiane, wiążące się bowiem zarówno ze strukturami władzy w Polsce (i to z różnymi, między innymi służbami granicznymi) i na Ukrainie, jak i z relacjami między państwowymi Polski i Ukrainy.

⁶⁹ Zagadnienie integracji obywateli Ukrainy w Polsce było przedmiotem badań socjologicznych prowadzonych przez autorów i zostało omówione szerzej w rozdziale Mirosława Bienieckiego i Mikołaja Pawłaka *Strategie ukraińskich migrantów zarobkowych wobec polskiej rzeczywistości instytucjonalnej* [w niniejszym tomie].

Obywatele Ukrainy na rynkach pracy wybranych państw Unii Europejskiej

Ukraina – Unia Europejska: „nowe” i „stare” państwa członkowskie

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku i na początku XXI stulecia kraje Europy Środkowo-Wschodniej cechowała względnie liberalna polityka graniczna wobec Ukrainy i innych krajów powstałych w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego, ale nawet stopniowe zaostrzenie polityki – przez wprowadzenie reżimu wizowego w latach 2000–2003 – nie zahamowało wyjazdów. W czasie wprowadzania nowej polityki następowało krótkotrwałe zmniejszenie ruchu na granicy, po czym po wypracowaniu nowych procedur (na przykład wyrobienie wiz długoterminowych) ruch na granicach ponownie się zwiększał, a otrzymanie wizy polskiej lub węgierskiej nadal było znacznie łatwiejsze od uzyskania wizy włoskiej lub niemieckiej. Chroniąc rodzime rynki pracy i stosując się do wymagań Unii Europejskiej, obowiązek wizowy wprowadziły: Słowacja (w 2000 roku), Węgry, Polska, Litwa i Łotwa (w 2003 roku), przy czym kraje te stanęły wobec konieczności zachowania równowagi między integracją ze strukturami unijnymi a relacjami dobrosąsiedzkimi z Ukrainą (ważny wymiar zachowania wpływów za wschodnimi rubieżami Unii Europejskiej i „Zachodu”), co dotyczy przede wszystkim Polski i jej roli nieformalnego „advokata” na forum Europy Zachodniej. Kres względnego liberalizmu wizowego nastąpił wraz z przystąpieniem tych krajów w 2007 roku do strefy Schengen i unifikacją procedur wizowych.

Mimo stopniowego zaostrzania przepisów wizowo-granicznych niektóre kraje, z Polską na czele, wprowadziły pewne ułatwienia dla legalnego zatrudnienia. Ograniczeniu uległa jednak kontrabanda („mrówkarstwo”), głównie na skutek wprowadzonych od stycznia 2009 roku ograniczeń wwozu papierosów na terytorium Unii Europejskiej (40 sztuk w miejsce dotychczasowych 200 sztuk). Dziś głównym celem wyjazdów obywateli Ukrainy za granicę pozostaje praca, zwłaszcza sezonowa. Kluczowe kraje przyjmujące można podzielić na trzy grupy: państwa ościenne – Polska, Słowacja i Węgry, kraje postradzieckie – członkowie Unii Europejskiej (Litwa i Łotwa, przy braku danych dotyczących Estonii), a także Włochy, Portugalia, Grecja i, w mniejszym stopniu, Hiszpania. Chociaż branże wykonywanych prac pozostają w wymienionych krajach zbliżone, każdą z tych grup cechują odmienne uwarunkowania: geopolityczne, historyczne, ekonomiczne i kulturowe. Różnie przedstawiają się także „czynniki przyciągające” (*pull factors*). Jednym z głównych problemów przy omawianiu zagadnienia jest jednak brak ujednoczonych danych i badań z interesującego nas zakresu w poszczególnych krajach.

Wyjazdy w celu podjęcia prac sezonowych w wypadku krajów ościennych ułatwiają umowy o ruchu przygranicznym, jakie Ukraina zawarła z Polską, Słowacją i Węgrami w 2008 roku. Umowy te, choć upraszczają i porządkują ruch transgraniczny, nie regulują zatrudnienia obywateli Ukrainy w tych krajach. Pewne ułatwienia (częściowe otwarcie rynków pracy dla cudzoziemców, wprowadzenie uproszczonych procedur związanych z zatrudnianiem) na tym polu wiązały się z migracjami obywateli Polski, Słowacji, Węgier, a także Litwy i Łotwy do pracy w krajach Europy Zachodniej. Niezależnie od dużego wychodźstwa, niektóre branże w krajach goszczących oferowały warunki często poniżej zainteresowania własnych obywateli.

Słowacja

Na Słowacji, która pierwsza wprowadziła – od początku płatny – obowiązek wizowy dla obywateli Ukrainy, wciąż stanowią oni największą grupę zarówno legalnych, jak i nielegalnych imigrantów. Różne statystyki dla lat 2003–2007 wskazują od 40 do 60 tysięcy Ukraińców⁷⁰, choć inne źródła podają liczbę kilkanaście razy mniejszą⁷¹. Mimo braku całościowych badań nad słowackim rynkiem pracy i jego niedoborami oraz zagadnieniami imigracji można stwierdzić, że obywatele Ukrainy znajdują zatrudnienie przede wszystkim w branży remontowo-budowlanej – jako murarze, elektrycy, hydraulicy, spawacze⁷². Warto zaznaczyć, że w ostatnich latach (przed kryzysem) kraj doświadczył boomu budowlanego przy jednoczesnym niedoborze osób wykonujących tego rodzaju prace (emigracja obywateli Słowacji do innych państw Unii Europejskiej). Pod koniec 2007 roku Słowackie Towarzystwo Turystyki i Hotelarstwa naciskało wraz z firmami budowlanymi na rząd, domagając się uproszczeń w zatrudnianiu pracowników z Ukrainy. Od 2008 roku znie-

⁷⁰ B. Divinský, *Undocumented Migration. Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe. Country Report: Slovak Republic*, s. 5–17 – <http://clandestino.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/02/ukraine.pdf> [dostęp: 23 czerwca 2010 roku]; idem, *Labor market – migration nexus in Slovakia: time to act in a comprehensive way*, International Organization for Migration, Bratislava 2007, s. 78 – <http://www.iz.sk/download-files/sk/iom-boris-divinsky-europska-spolupraca-v-oblasti-pracovnej-migracie.pdf> [dostęp: 28 czerwca 2010 roku]. Jak zaznacza sam autor: „As regards economic activities of immigrants in Slovakia, it is quite difficult to provide any reliable data. [...] One of the cardinal problem resides in complicated, insufficient, imprecise and often illogical statistics of (labor) immigration. Also, the systems for issuing permits for/registering labor immigrants – kept separately by two different, essential state authorities – are mutually little consistent and comparable” (s. 88).

⁷¹ P. Kaźmierkiewicz et al., *The situation of migrants from Belarus, Moldova and Ukraine on the Labour Markets of Latvia, Lithuania, Hungary, Poland and the Slovak Republic, Soderkoping/Cross-Border Cooperation Process*, op. cit.

⁷² *Ibidem*, s. 32–34.

siono ograniczenia liczbowe (2,3 tysiąca osób rocznie) dla pracowników z tego kraju⁷³.

Węgry

Na Węgrzech specyfikę „ukraińskich migracji” kształtuje kwestia etniczna. Około 90% imigrantów z krajów ościennych (przede wszystkim z rumuńskiego Siedmiogrodu i ukraińskiego Zakarpacia) stanowią osoby narodowości węgierskiej, przez co polityka imigracyjna i zagadnienia rynku pracy nakładają się na niezwykle istotną dla węgierskiej kultury i lokalnego życia politycznego kwestię skupisk ludności węgierskiej w krajach ościennych⁷⁴. Zachodzi tutaj potencjalna sprzeczność w interesach „ukraińskich” imigrantów (a także w pewnej mierze potrzeb rynku pracy) i strategii państwa węgierskiego, któremu zależy na zachowaniu widocznych skupisk ludności węgierskiej na ich „rdzennych” terytoriach w krajach ościennych (brak programu repatriacyjnego)⁷⁵. Ukraińcy pracują głównie w obszarze przygranicznym⁷⁶, przede wszystkim na budowach, rzadziej w przemyśle⁷⁷. Warto zaznaczyć, że chociaż liczba pozwoleń na pracę wydanych na Węgrzech po wstąpieniu tego państwa do Unii Europejskiej stopniowo, choć nieznacznie malała, to liczba legalnie zatrudnionych obywateli Ukrainy sięgnęła w 2007 roku 16 tysięcy osób⁷⁸. Brakuje, nawet szacunkowych, danych dotyczących pracowników nielegalnych⁷⁹.

Litwa i Łotwa

Podobnie jak w wypadku Węgier i Polski, także w wypadku Litwy i Łotwy możemy mówić o pewnej kulturowej i historycznej specyfice. Z krajami tymi

⁷³ *Ibidem*, s. 26.

⁷⁴ P. Futo, *Undocumented Migration. Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe. Country Report: Hungary*, s. 7 – <http://clandestino.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/02/hungary.pdf> [dostęp: 24 czerwca 2010 roku]. Na marginesie można dodać, że pomysł wspomnianej Karty Polaka był wzorowany na wydawanej przez państwo węgierskie Karcie Węgra (dokument ten ułatwia zdobycie węgierskiej wizy, nie daje jednak żadnych uprawnień na rynku pracy).

⁷⁵ *Ibidem*, s. 16.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 10.

⁷⁷ P. Kaźmierkiewicz et al., *The situation of migrants from Belarus, Moldova and Ukraine on the Labour Markets of Latvia, Lithuania, Hungary, Poland and the Slovak Republic, Soderkoping/Cross-Border Cooperation Process*, op. cit., s. 53–54.

⁷⁸ P. Futo, *Undocumented Migration. Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe. Country Report: Hungary*, op. cit., s. 17.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 10; P. Kaźmierkiewicz et al., *The situation of migrants from Belarus, Moldova and Ukraine on the Labour Markets of Latvia, Lithuania, Hungary, Poland and the Slovak Republic, Soderkoping/Cross-Border Cooperation Process*, op. cit., s. 100.

łączy Ukrainę długa historia wspólnej państwowości. Do dziś w szerokim użyciu pozostaje tam język rosyjski (który w interesującym nas aspekcie służy jako język kontaktów pracowników z Ukrainy i innych byłych republik radzieckich z pracodawcami i innymi pracownikami).

Po 2004 roku Łotwę w celach zarobkowych opuściło 86 tysięcy obywateli, przez co rodzimy rynek pracy odczuł braki przede wszystkim w wykwalifikowanej kadrze. W 2007 roku obywatelom Ukrainy wydano 1730 zezwoleń na pracę. Należy się spodziewać, że sytuacja uległa zmianie po wprowadzeniu wiosną 2008 roku uproszczonych procedur dla obywateli Ukrainy, Mołdawii i Rosji ubiegających się o pracę⁸⁰, obecnie brakuje jednak dostępnych opracowań.

Na Litwie „pomocny” dla przybyszów z Ukrainy okazał się – oprócz wychodźstwa charakteryzującego Polskę, Słowację, Węgry i Łotwę – niż demograficzny oraz niedobór pracowników w handlu i budownictwie⁸¹. Od 2007 roku obowiązuje tutaj uproszczona procedura przy zatrudnianiu obywateli Ukrainy, Białorusi i Mołdawii. Uproszczenia dotyczą przyznawania zezwoleń na prace sezonowe i przedłużania pozwoleń już wystawionych Obywatelom Ukrainy, znajdując się w „czołówce” imigrantów, nieznacznie ustępują miejsca obywatelom Białorusi⁸². W 2007 roku wydano 1990 pozwoleń na pracę. Brak danych dotyczących pracowników nielegalnych.

Państwa „starej Unii” – południe Europy

Inaczej na powyższym tle przedstawia się sytuacja pracowników z Ukrainy na południu Europy – w Grecji, we Włoszech, w Hiszpanii i Portugalii. Inna jest również struktura zatrudnienia. Oprócz geograficznej (i geopolitycznej) odległości w grę wchodzi tutaj brak wspólnych doświadczeń historycznych czy kulturowych. W odróżnieniu od krajów Europy Środkowej i Środkowo-Wschodniej, zjawisko migrantów z krajów byłego Związku Radzieckiego jest zdecydowanie „nowsze”, ale skala zjawiska jest zbliżona, w niektórych zaś wypadkach – większa.

Grecja i Włochy

W Grecji takie sektory, jak rolnictwo, hodowla, turystyka i pomoc domowa, od lat pozostają zdominowane przez imigrantów. W końcu lat dziewięć-

⁸⁰ P. Kaźmierkiewicz et al., *The situation of migrants from Belarus, Moldova and Ukraine on the Labour Markets of Latvia, Lithuania, Hungary, Poland and the Slovak Republic, Soderkoping/Cross-Border Cooperation Process, op. cit.*, s. 27.

⁸¹ *Ibidem*, s. 28.

⁸² *Ibidem*, s. 57.

dziesiątych XX wieku wprowadzono tutaj programy ułatwiające podjęcie legalnej pracy i zalegalizowanie pobytu przez imigrantów zatrudnionych nielegalnie⁸³. Niezależnie od tego, nielegalne zatrudnienie wciąż pozostaje częstym zjawiskiem. W pewnym stopniu współgra to ze stanem państwowego systemu socjalnego i niską jakością świadczeń, przez co dotyczące przede wszystkim imigrantów nielegalne zatrudnienie może być korzystne dla państwa, które nie musi ponosić odpowiedzialności za osoby pracujące w szarej strefie⁸⁴.

Obywatelom Ukrainy w 2008 roku wydano tu 17,5 tysiąca zezwoleń na pracę⁸⁵, przy czym jest to niecałe 10% ogólnej liczby migrantów, wśród których większość stanowią Albańczycy, przy znacznym wskaźniku Bułgarów i Rumunów⁸⁶. Ponadto bliżej nieokreślona liczba Ukraińców co roku wjeżdża do Grecji na podstawie wiz krótkoterminowych (dostępne źródła nie precyzują, jakiego rodzaju są to wizeny), podejmując pracę (także nielegalną), następnie zaś, często nielegalnie, przedłuża swój pobyt. Z Ukrainy przyjeżdżają tu głównie kobiety do pracy w charakterze pomocy domowej⁸⁷.

Podobna sytuacja, choć przy znacznie wyższej liczbie Ukraińców, występuje we Włoszech, gdzie liczba zarejestrowanych pracowników z Ukrainy wzrosła z 8640 w 2001 roku do ponad 120 tysięcy w 2007 roku (około 90% to kobiety podejmujące zatrudnienie w pomocy domowej, gastronomii, turystyce)⁸⁸. Podobnie jak w Grecji, Ukraińcy, a raczej Ukrainki, pod względem liczebności ustępują tutaj miejsca między innymi Albańczykom, Marokańczykom, Rumunom. Także we Włoszech brakuje szacunków co do skali „pracy na czarno”, wiadomo jednak, że zjawisko to występuje i wpisuje się w istniejącą w kraju tendencję do nielegalnego zatrudniania pracowników (nie tylko imigrantów). Istnienie szarej strefy ułatwia pobyt i zatrudnianie nielegalnych imigrantów⁸⁹.

---

⁸³ T. Maroukis, *Undocumented Migration. Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe. Country Report: Greece*, s. 3 – http://clandestino.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/10/clandestino_report_greece_final_3.pdf [dostęp: 28 czerwca 2010 roku].

⁸⁴ *Ibidem*, s. 29.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 4.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 57.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 59.

⁸⁸ P. Kaźmierkiewicz et al., *The situation of migrants from Belarus, Moldova and Ukraine on the Labour Markets of Latvia, Lithuania, Hungary, Poland and the Slovak Republic, Soderkoping/Cross-Border Cooperation Process*, *op. cit.*, s. 48; T. Maroukis, *Undocumented Migration. Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe. Country Report: Greece*, *op. cit.*, s. 44.

⁸⁹ F. Fasani, *Undocumented Migration. Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe. Country Report: Italy*, s. 59 – <http://clandestino.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/02/italy.pdf> [dostęp: 28 czerwca 2010 roku].

Hiszpania i Portugalia

Jeszcze mniejszą wiedzą dysponujemy na temat sytuacji Ukraińców w Hiszpanii i Portugalii, brak danych w tym zakresie pozostaje jednak niewspółmierny do skali omawianego zjawiska. Ogólna liczba cudzoziemców w Hiszpanii wzrosła w latach 1990–2008 z 277 tysięcy do 5 milionów osób. Proces ten jest związany z koniunkturą gospodarczą lat 1996–2007, w wyniku której powstały nowe miejsca pracy, ale jego drugą stroną było wytworzenie się przepaści między mniej prestiżowymi a gorzej płatnymi zajęciami, takimi jak budownictwo, usługi, pomoc domowa⁹⁰. Hiszpania w 2007 roku wydała 62 tysiące zezwoleń na pracę dla obywateli Ukrainy, w tym samym roku pracę wykonywało jednak 70 tysięcy osób, porównywalnie kobiet i mężczyzn, głównie w rolnictwie i przetwórstwie żywności⁹¹.

Na szczególną uwagę zasługuje sytuacja w Portugalii, która w latach dziewięćdziesiątych XX wieku stała się celem migracji zarobkowych, głównie z portugalskojęzycznych byłych kolonii tego kraju. Liczba przyjeżdżających gwałtownie wzrosła po 2000 roku, a wśród przybyszów coraz częściej zaczęli pojawiać się obywatele Mołdawii, Rosji i – znacznie liczniej – Ukrainy. Jeszcze w latach dziewięćdziesiątych przyjęto tutaj przepisy regulujące legalny napływ pracowników z zagranicy, a w 2001 roku przepisy ułatwiające legalizację pobytu i zatrudnienia przez osoby dotychczas pracujące nielegalnie. Głównymi sektorami zatrudniającymi Ukraińców są, jak w większości krajów przyjmujących, budownictwo i turystyka⁹². Badania wśród pracujących w Portugalii obywateli wspomnianych krajów wykazały, że możliwość legalnego zatrudnienia i (lub) legalizacji pobytu pozostaje ważnym czynnikiem przy wyborze kraju migracji zarobkowej⁹³.

W Portugalii liczbę Ukraińców szacuje się na 150–200 tysięcy osób. Warto zaznaczyć, że liczba ta była ponad dwukrotnie mniejsza w 2002 roku, w 1999 roku wynosiła zaś zaledwie 127 osób. Interesujące, że Portugalia nie prowadziła nigdy z Ukrainą żadnej wspólnej „polityki rekrutacyjnej” ani nie miała bliższych relacji historycznych, kulturalnych czy gospodarczych, co stawia dodat-

⁹⁰ C. Gonzàles-Enríques, *Undocumented Migration. Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe. Country Report: Spain, January 2009*, s. 6 – <http://clandestino.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/02/spain.pdf> [dostęp: 29 czerwca 2010 roku].

⁹¹ P. Kaźmierkiewicz et al., *The situation of migrants from Belarus, Moldova and Ukraine on the Labour Markets of Latvia, Lithuania, Hungary, Poland and the Slovak Republic, Soderkoping/Cross-Border Cooperation Process, op. cit.*

⁹² J.C. Marques, P. Góis, *Ukrainian migration to Portugal. From non-existence to the top three immigrant groups*, s. 1 – <http://www.migrationonline.cz/e-library/?x=1963795> [dostęp: 28 czerwca 2010 roku].

⁹³ *Ibidem*, s. 4. Należy jednak dodać, że przepisy te uległy niekorzystnym dla imigrantów zmianom już w 2002 roku. Lata 2001–2002 to największy napływ „siły roboczej” do Portugalii (*ibidem*, s. 6).

kowe pytania o migrację z tego kraju. Za skalę tego zjawiska odpowiadają przede wszystkim działające na Ukrainie firmy pośredniczące (*profit seeking organisations*), propagujące wyjazdy do Portugalii, i ukształtowana w wyniku masowego ruchu nieformalna sieć w tym państwie⁹⁴.

Podsumowanie

Zagadnienie ukraińskich migrantów na unijnych rynkach pracy z całą pewnością czeka na dalsze opracowanie. Znamienny jest niedobór badań, publikacji i raportów dotyczących tej konkretnej grupy oraz danych i opracowań z poszczególnych krajów, także głównych krajów goszczących. Szczególnie można zaobserwować na tym polu różnicę między krajami sąsiadującymi z Ukrainą, innymi krajami Europy Środkowej i Środkowo-Wschodniej a państwami „starej Unii”. Może to wynikać z faktu, że w krajach tych napływ „ukraińskiej siły roboczej” jest zjawiskiem nowym, jeszcze nie do końca rozpoznany, z kolei brak historycznej, geograficznej i kulturowej bliskości imigrantów i społeczeństw goszczących nie ułatwia tego rozpoznania. Trudniejsze również pozostaje w tych państwach dotarcie przez badaczy problemu do samych zainteresowanych. Wiele wskazuje na to, że niektóre społeczeństwa goszczące nie są świadome skali i charakteru omawianego zjawiska.

Brak całościowych badań na temat obywateli Ukrainy na unijnych rynkach pracy – czy to w odrębnych analizach, czy to w ramach szerszych badań nad migracjami i migrantami w Europie – skazuje dane na niekompletność i nierównomierność. Stąd wyraźna potrzeba bliższej współpracy ośrodków (organizacji pozarządowych, *think tanków*, jednostek akademickich) zarówno z Ukrainy, jak i z najważniejszych krajów goszczących w zakresie interesującego nas tematu. Uwzględniające lokalne uwarunkowania badania, prowadzone według wspólnego klucza, pozwoliłyby na dużo lepsze rozpoznanie zagadnienia.

Niezwykle ważnym zagadnieniem, wciąż jednak nieobecny w dostępnych opracowaniach, jest także wpływ, jaki na migracje wywierał światowy kryzys gospodarczy. Spośród europejskich państw to właśnie Ukraina odczuła go szczególnie dotkliwie, co, z jednej strony, może prowadzić do znacznego wzrostu chęci podejmowania pracy za granicą, z drugiej zaś strony – załamanie gospodarczej koniunktury objęło także, choć w różnym stopniu, kraje goszczące, z których część stara się ograniczyć napływ obcej siły roboczej. Obecnie trudno dokonać jednoznacznej analizy tego zagadnienia, którego tylko niewielkim elementem jest emigracja zarobkowa obywateli Ukrainy.

⁹⁴ J.C. Marques, P. Góis, *Ukrainian migration to Portugal. From non-existence to the top three immigrant groups*, op. cit., s. 1, 4.

W kilku krajach o wysokiej liczbie imigrantów mieszkańcy stają się bardziej skłonni do podejmowania zajęć, jakie jeszcze do niedawna znajdowały się poza polem ich zainteresowania, co może doprowadzić do konkurencji z imigrantami na rynku pracy. Zatrudnianie imigrantów wciąż jednak może być tańsze. Można się również spodziewać większej liczby powrotów, zwłaszcza pracowników nielegalnych, którzy tracąc pracę, są pozbawieni zasiłków czy innego rodzaju zapomogi. Osoby zatrudnione legalnie wraz ze spadkiem zapotrzebowania na pracę mogą stracić swój status, co może zaowocować powrotem lub „degradacją” do poziomu nielegalnego imigranta⁹⁵. Ponadto kryzys często bardziej uderza w kraje wysyłające niż przyjmujące, co tworzy problematyczną sytuację wzrostu motywacji do podjęcia emigracji zarobkowej przy dużo mniejszej stabilności europejskiego rynku pracy. Wszystko to jednak pozostaje w obszarze spekulacji⁹⁶.

Wiele wskazuje na to, że nie zmniejszy się motywacja Ukraińców do podejmowania migracji zarobkowej, należy się jednak spodziewać zmian w strukturze zatrudnienia i charakterze podejmowanej pracy⁹⁷. Trzeba jednocześnie pamiętać, że Ukraina stanowi również cel migracji, nie tylko jej źródło, choć skala tego zjawiska jest zdecydowanie mniejsza⁹⁸.

Niniejsze opracowanie jest jedynie podstawą dalszych badań, które opisano w rozdziale *Strategie ukraińskich migrantów zarobkowych wobec polskiej rzeczywistości instytucjonalnej*. Podstawowe wnioski mogą dotyczyć jedynie wskazania obszarów, w których istnieje szczególnie duże zapotrzebowanie na badania. Dotyczy to przede wszystkim następujących zagadnień:

- Rozpoznanie, jak zmiana przepisów dotyczących zezwoleń na zatrudnienie wpływa na strategie podejmowane przez pracowników z innych państw spoza Unii Europejskiej.
- Funkcjonowanie instytucji zatrudnienia krótkoterminowego na podstawie oświadczenia pracodawcy i próby odpowiedzi na pytania o to, ile osób rzeczywiście korzysta z tej instytucji, w jakim zakresie, jak funkcjonują pracownicy zatrudnieni na jej podstawie w wymiarze innych instytucji, jak wpłynęła na szarą strefę, jakie skutki powoduje dla zaangażowanych instytucji publicznych – powiatowych urzędów pracy, Zakładu Ubezpieczeń Społecznych czy urzędów skarbowych.

---

⁹⁵ F. Düvell, *Irregular Migration in Northern Europe: Overview and Comparison*, s. 4 – http://clandestino.eliamep.gr/wp-content/uploads/2009/04/key_note_28_3_09_fd.pdf [dostęp: 28 czerwca 2010 roku]; *Zovnishnia trudova migracija naselenia Ukrainy*, op. cit., s. 64.

⁹⁶ F. Düvell, *Irregular Migration in Northern Europe: Overview and Comparison*, op. cit. ⁹⁷ *Ibidem*, s. 63.

⁹⁸ B. Divinský, *Undocumented Migration. Counting the Uncountable. Data and Trends Across Europe. Country Report: Slovak Republic*, op. cit.

- Badania warunków pracy pracowników cudzoziemskich w poszczególnych sektorach gospodarki: budownictwo, rolnictwo, sadownictwo, opieka domowa, pracownicy kwalifikowani.
- Analiza trajektorii instytucjonalnych migrantów (należałoby prześledzić trajektorie ich kontaktów z poszczególnymi instytucjami, z którymi muszą się zetknąć, poczynając od konsulatów, przez wydziały spraw cudzoziemców urzędów wojewódzkich, po urzędy pracy czy urzędy gmin).
- Badania w zakresie relacji obywateli Ukrainy z polskim środowiskiem w wymiarze społecznym i instytucjonalnym (relacje z Polakami oraz doświadczenia w kontaktach z polskimi instytucjami).